

PROMEMORIJA VRHOVNE KOMANDE OD 27. APRILA 1943. O POTREBI DA SE, USLED POGORŠANE VOJNE SITUACIJE, U CRNU GORU UPUTE NOVE SNAGE ILI ZATRAŽI INTERVENCIJA NEMAČKIH I BUGARSKIH JEDINICA¹

Op.

PROMEMORIJA ZA DUČEA

A²

Izveštaji iz Crne Gore

27. april 1943 — XXI

Situacija u Crnoj Gori opet je onakva kao što je bila prošlog proleća.

Partizanske kolone kreću se u svim pravcima, naročito u Sandžaku, i nailaze na podršku stanovništva, koristeći po nas nepovoljan tok vojnih operacija na raznim frontovima.³

Ovim formacijama naša komanda trupa može da suprotstavi samo manji broj snaga, pošto se, između ostalog, oseća nedostatak jedne alpinske divizije za manevrisanje.

U tamošnjim vojnim krugovima vlada uverenje da, s obzirom da je stanovništvo podložno komunističkoj propagandi, situacija će moći da se reši samo ako se dodele bar još dve divizije, ili putem efikasne i brze intervencije nemačkih ili bugarskih jedinica iz Sandžaka; u protivnom, naša okupacija moraće da se ograniči na centralni i južni deo zemlje .

Or...⁴

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 248/27.

² Paraf generala Ambrozija.

³ Vidi dok. br. 90.

, ⁴ Nečitka reč, dopisana olovkom.

BR. 68

PROMEMORIJA VIŠE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA
„SLOVENIJA—DALMACIJA" OD 30. APRILA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI NA PODREĐENOJ TERITORIJI
I PREDSTOJEĆIM ZADACIMA¹

bg-

Promemorija

— A —

- I) — a) — Među raznim operativnim bojištima ima očigledno pravo prednosti i najaktuelnije je tunisko, zatim Sardinija—Korzika—Sicilija i najzad grčko-albansko . . . Zatim, s obzirom na osetljivost objekata, predviđa se da će tirensko bojište i zaliv Leone biti ispred onog poslednjeg, koje je u nadležnosti Superslode (Crna Gora), bar dok budu držali izložene frontove južne Italije, Grčke i Albanije. . .
- b) — nadležnost stare julijske granice — formiranjem 8. armije² „ad hoc" (sa sve naglašenijim razgraničenjem teritorijalne nadležnosti Superslode *samo na anektirane i okupirane zone*, odnosno na najstariju granicu) — ne ulazi u zadatke i odgovornosti predviđene za Superslodu . . .
- c) — predviđa se da bi eventualno obrazovanje bilo kakvog balkanskog odbrambenog fronta (sa izgledom na *pravi* manevarski rat) — u kome bi mogla da bude angažovana Supersloda — uvek bilo isključivo u skladu sa glavnim smernicama koje bi odredile više italijanske i nemačke komande, koje bi preuzele (i to pre no što se ostvari gore navedeni slučaj) rukovođenje tim dejstvima.
- d) — jedino je pomorski front, od Boke kotorske do Kvarnerskog zaliva, koji je izložen eventualnim pokušajima anglosaksonskih snaga — većih ili manjih razmera, više ili manje mogućim i bliskim — u apsolutnoj nadležnosti Superslode . . .
- e) — pošto je Superslodi dato da samoinicijativno rukovodi samo dejstvima na jednom pomorskom

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 31/308—312.

² Ta armija se nalazila na istočnom frontu. U toku marta i aprila vraćene su njene jedinice radi reorganizacije u Italiju. Prvog maja nalazilo se sedište Komande u Padovi, a potčinjeni korpusi (23. i 24) u Trstu i Udinama (AVII, NAV-T-821, r. 2/423, 704 i 705).

frontu i dejstvima protiv partizana (čista protiv-ustanička delatnost, samo na teritorijama bivše Jugoslavije), onda se mogu shvatiti i opravdati:

— kriterijumi *škrteg ekonomisanja* u pogledu do-
deljivanja snaga,

— insistiranje na brzom osposobljavanju dalma-
tinskog pomorskog fronta,

koji se odražavaju u odlukama centralnih vlasti
u odnosu na Armiju ...

Da zaključim:

operativno bojište Superslode sporedno je i, u od-
nosu na druga bojišta važna za Osovinu i Italiju,
nije bitno,

izrazito *protivpartizanski* zadatak samo na teri-
torijama preko stare granice,

jedini front u nadležnosti Armije, sposoban da
primi funkcije protiv Anglosaksonaca, to je ovaj
pomorski (od Kotora prema Rijeci, ne obrnuto),
kruto ograničavanje Armije u raspored i direktive
nemačkog tipa, pod pretpostavkom da će sredoz-
zemni odbrambeni frontovi biti srušeni... —

Izgleda da Supersloda mora svoje probleme i pro-
cene da postavi i ograniči u takav suženi okvir, iz
njega da izvlači zaključke o mogućem razvoju
situacije i o svojim zadacima u bliskoj budućno-
sti... —

Zaključak koji se odnosi na eventualno objedinja-
vanje četničkih i partizanskih snaga u jedinstven
front protiv Osovine zapravo bi se mogao odbaci-
ti ...

Mihailović, London i Moskva navodno već
rade na sastavljanju i objedinjavanju sporazuma i
direktiva...

Ako se pretpostavi da su ti sporazumi posti-
gnuti, treba imati na umu da su

— krvave unutrašnje borbe — koje još uvek traju
— između četnika i partizana,

— mržnja, osvete, odmazde, etnička i versko-po-
litička podeljenost,

— anarhija i ekonomsko-pravni i moralni nered,
iskopali krvavi jaz između ove dve stranke,
koji još i danas produbljuju...

Zato izgleda da će teško moći da se brzo prebace mostovi od hartije i sterlinga preko tog jaza koji se sve više truje mržnjom ...

U svakom slučaju ne izgleda smela pretpostavka da će na prelazu iz faze sporazuma i naredbi do faze ostvarenja biti velikih teškoća ... —

— B —

Upoređenje sadašnje situacije sa situacijom pre operacije „Vajs”

I) — *Situacija kod neprijatelja.*

- a) — *Pre početka ciklusa „Vajs”* neprijatelj je računao na takvu organizaciju koja se, bar teritorijalno jedinstvena — preko područja Bihać—Drvar—Glamoč—Livno — prostirala od neposredne okoline Zagreba do makarske obale, odnosno Biokova...

A da se ne osvrćemo na mnogostruka zadiranja organizovanih bandi unutar samog rasporeda Armije.

Sa tako čvrste osnove (približno stanje bivše Titove republike), neprijatelj je vršio pritisak na više pravaca.

Situacija koja je u suštini nagoveštavala razvoj i koja je, na pragu zime, iz raznih razloga, navela:

- Superslodu da se odluči za zbijeniji raspored (Raspored „15. januar”);³
- Nemce da usred zime preduzmu ciklus „Vajs”.⁴

- b) — Posle operacija „Vajs”, pošto je prvobitna jedinstvena organizacija protivnika rascepkana, pojedine partizanske snage sad se nalaze u fazi pre seljavanja, sve su jače ili slabije angažovane i gonjene od strane *nemačko-hrvatskih kolona* (zone Bos. Petrovac, Kulen-Vakuf, Livno, Glamoč, itd.).⁵

⁵ Vidi dok. br. 55 i 58.

¹ Vidi dok. br. 14.

⁵ Reč je o operacijama nemačke 7. SS i 369. legionarske divizije u Bosanskoj krajini, krajem februara i početkom marta, protiv jedinica 1. bosanskog korpusa NOV i protivudaru divizija Glavne operativne grupe prema G. Vakufu. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 168, 172, 302 i 303; knj. 11, dok. br. 8, 9, 12, 15, 29, 172 i 176; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, knj. 1, Vojnoistorijski institut JNA, Beograd 1957 (dalje: Oslobođilački rat), str. 387, 391 i 392.

od strane *italijanskih kolona* na teritoriji 6. arm. korpusa (ovaj se sporo, ali odlučno zauzima); od strane *četničkih formacija* 18. arm. korpusa (koje su ponovo zauzele Bos. Grahovo, Strmicu, Peulje itd.) i, izgleda, takođe od strane nekih četničkih formacija 5. arm. korpusa, koje — mada bez podrške — vrše gerilska dejstva u partizanskoj pozadini ...

c) — Sada su izgleda *aktivni* samo siedeći neprijateljski sektori:

— Foča (pogranični, ali izvan teritorije Armije), na kome su u toku protivmere,⁶

— Otočac—Gospić, na kome će se neprijatelj (verovatno ohrabren neočekivanim uspesima) usuditi na nove pokušaje, s nadom na dalje uspehe (bar se tako pretpostavlja). ..

— *Naša situacija.*

U neposrednoj zavisnosti od situacije neprijatelja; i to situacija:

— *Južnog bloka* u sporom, ali odlučnom reorganizovanju, isključivo sopstvenim snagama koje se sada nalaze na licu mesta;

— *Centralnog bloka*, normalna, čak mirna;

— *Severnog bloka*, gde treba razlikovati:

- *zonu 11. arm. korpusa* (uključujući poznatu oblast Karlovac, koja je ranije bila zabrinjavajuća), gde naše trupe čvrsto drže situaciju u svojim rukama;
- *zonu 5. arm. korpusa*: gde je situacija poznata ...

Prema tome, uopšte uzevši, situacija, posle stroge procene (prostora, snaga, vremena) i pored toga što su za potreban odmor trupa učinjeni znatni ustupci, *u celini* za sada ne izgleda rđava; ali, potrebno je angažovanje i brzo rešavanje situacije na jedinom sektoru koji nije pozitivan (gde ipak treba imati u vidu napred pomenute operacije koje još uvek vode Nemci i Hrvati⁸ u obližnjim zonama Bihać, Petrovac, Kulen-Vakuf, Oštrelj, ne dajući protivniku mogućnost za veće teritorijalne i masovne pokrete ...).

Vidi dok. br. 57.

i ⁹ Tako u originalu.

Odnosi se na ustaško-domobranske snage.

IV)⁹ — *Situacija 5. arm. korpusa.*

Hitno je potrebno da se reši operativno, kako bi se ograničili smeli partizanski i nemačko-hrvatski planovi (ovi poslednji u 2. zoni i prema Jadranskom moru).

Međutim, ovo rešenje izgleda treba tražiti u temeljnim i jedinstvenim a ne fragmentarnim merama, koje služe za „tamponiranje“, umesto da protivniku oduzmu inicijativu iz ruku . . .

..
o

V.P. 10, 30. april 1943—XXI

BR. 61

ZABELEŠKA OPERATIVNOG ODELJENJA KoV O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI U CRNOJ GORI, UPUĆENA POLOVINOM APRILA 1943. VOJNOOBAVEŠTAJNOJ SLUŽBI VRHOVNE KOMANDE¹

ZABELEŠKA

V.P. 21, ... april 1943—XXI²

**1. ODELJENJE
OPERATIVNO ODELJENJE KoV**

— Istočno bojište —

VRHOVNOJ KOMANDI
vojnoobavešt. služba

Centar Zeta

Situacija u Crnoj Gori

Situacija u Crnoj Gori, koja je skoro godinu dana bila normalna, pretrpela je u poslednje vreme osetno pogoršanje.

Jake ustaničke mase, procenjene na 6 partizanskih brigada, koje su se prebacile u jugoistočnu Hercegovinu, istočno od doline Neretve, usled operacije „Vajs“, koju su vodile itali-

¹ Snimak kopije dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 248/20—21.

² Redakcija nije mogla da utvrdi tačan datum kada je zabeleška napisana. Na osnovu događaja o kojima se govori u tekstu, redakcija smatra da je ona pisana polovinom aprila.

janske, nemačke i hrvatske trupe u zapadnoj i južnoj Bosni, krajem meseca marta izbile su gotovo na čitavu severozapadnu granicu Crne Gore — koju brane naše i nacionalističke trupe — vršeći snažan pritisak s ciljem da prodru u Crnu Goru, da bi zatim produžile, izgleda, u severnu Albaniju.³

Posle više uzaludnih pokušaja, jedan deo partizanskih snaga uspeo je da savlada otpor crnogorskih nacionalističkih snaga u zoni Gacko i da prodrle u centralni deo Crne Gore.⁴

Više ka severu, druge snage uspele su da forsiraju Drinu južno od Foče i u blizini Ustikoline.⁵

Dok su južne snage još uvek uspešno zadržavane na povoljnim položajima, severne snage, pošto su primorale naše trupe koje su branile Drinu da se povuku na Pljevića, da bi izbegle sigurno okruženje, prodrle su u Sandžak, izbivši na liniju Čelebić—Metaljka.⁶

Jedan naš bataljon koji je ostao u Foči, okružen je.

Priprema se akcija u cilju oslobađanja garnizona Foča i normalizovanja situacije.⁷

I pored tih događaja, unutrašnja situacija je normalna.

U južnom delu Crne Gore bilo je nekih pokušaja diverzija na komunikacijama i zaseda pojedinačnim vozilima, ali, u celini, radi se o pojedinačnim slučajevima koje ne možemo smatrati simptomima početka novog ustanka.⁸

Pa ipak, treba imati u vidu da je, posle nedavnih događaja na istočnom frontu i u Tunisu, koje je neprijateljska propaganda vešto iskoristila, u narodu, a naročito u nacionalističkim krugovima, ojačalo uverenje da će Osovina izgubiti rat. Zato ne treba isključiti neko iznenadno podizanje glave, naročito ukoliko bi situacija pretrpela dalje pogoršanje.

U vezi s tim treba istaći da su nacionalističke formacije prilikom nedavnih borbi ispoljile vrlo slabu borbenost.

Mnoge četničke jedinice dale su jasne dokaze kukavičluka, a u poslednje vreme bilo je i mnogo slučajeva dezerterstva.

Situacija u Albaniji

³ ⁵ i ⁶ Vidi dok. br. 90.

⁷ Vidi dok. br. 57.

⁸ Noću 10/11. aprila presekle su partizanske pozadinske grupe telefonske linije na putu Podgorica (sada: Titograd)—Danilovgrad (Istorijski zapisi, Titograd, 1951, sv. 10—12, str. 489), a 12. aprila napadnut je italijanski vojni kamion na putu Cetinje—Resna (tom III, knj. 5, dok. br. 145).

BR. 68

IZVOD IZ ZABELEŠKE VRHOVNE KOMANDE O RAZGOVORU POMOĆNIKA NAČELNIKA GLAVNOG GENERALŠTABA SA NEMAČKIM GENERALOM VARLIMONTOM 4. MAJA 1943. POVODOM PRIPREME ZA OPERACIJU „ŠVARC“¹

A[mbrozio]

RAZGOVOR IZMEĐU EKSELENCIJE ROSIJA [ROSSI]². I GENERALA VARLIMONTA

4. maja 1943 — XXI u 16 časova

3

General Varlimont [Warlimont] :

U februaru se razgovaralo o mnogim problemima u vezi s operacijama „Vajs“.⁴ Pre svega — razoružavanje četnika. U vezi s ovim raspoložemo iskustvom otkako su nemačke jedinice ušle u Sandžak. U Novoj Varoši četnici su razoružani bez otpora.⁵

Od februara nije primljen nikakav izveštaj da su Italijani izvršili ono što je bilo utvrđeno.

Ekselencija Rosi [Rossi] : posle završetka operacija „Vajs“ trebalo je da se četnici postepeno razoružavaju.⁶ Sada, njihova jačina postepeno opada jer im je uskraćeno snabdevanje municijom. Oko 9. ili 10. maja uslediće jedan razgovor između generala Lera [Lohr] i generala Pireija Birolija [Pirzio Birolli], pa će se i ovo pitanje razmotriti.⁷

U svakom slučaju Vrhovna komanda potvrđuje da će italijanska strana preduzeti mere za postepeno razoružavanje četnika.

General Varlimont: smatra da razgovor Ler—Pircio Birolia treba da se odnosi samo na operacije koje će se zajednički preduzeti. Nadajmo se da će ovi razgovori što pre dovesti do odgovarajućeg zaključka.⁸

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 126/144—151.

² Frančesko (Francesco), pomoćnik načelnika Glavnog generalštaba.

³ Izostavljen je tekst koji se ne odnosi na Jugoslaviju.

⁴ Vidi dok. br. 23, 25, 26 i 36.

⁵ i « Vidi dok. br. 24.

⁷ i ⁸ Vidi dok. br. 73.

Pre 15. maja nemačke jedinice neće biti spremne za operacije i, stoga, njihov početak će uslediti kasnije.⁹

Ekselencija Rosi: tražili smo intervenciju nemačkih jedinica da bi oslobodili alpinsku diviziju „Taurinenze“.

General Varlimont: treba se nadati da će one u toku sledećih dana biti u stanju da deblokiraju garnizon Foču.¹⁰ Ovim će se stvoriti pogodna polazna baza za sledeće operacije u Crnoj Gori.

Predočavam pitanje da se nemačke jedinice upotrebe takođe i sa jugoistoka, tj. iz Albanije. Trebalo bi prebaciti nemačke jedinice u Peč radi potpunog zatvaranja obruča.¹¹

Molim Vrhovnu komandu da razmotri ovu mogućnost.

Ekselencija Rosi: Operativno odeljenje će to odmah uzeti u razmatranje i tada ćemo odgovoriti.

Pod čijom bi komandom bile ove jedinice?

General Varlimont: pod komandom generala Litera [Lüters].

Da li je predviđeno koje italijanske divizije treba da učestvuju?

Ekselencija Rosi: divizije „Taurinenze“ i „Venecija“ [Venezia].

General Varlimont: da li Italijani već imaju neki plan za upotrebu jedinica?

Ekselencija Rosi: da, čim se oslobodi Foča i nemački bataljoni budu na raspolaganju radi posedanja određenih naseljenih mesta, dve divizije će se upotrebiti u Crnoj Gori.

General Varlimont: naročito bi trebalo sprečiti da partizani umaknu u pravcu Podgorice.¹²

Ekselencija Rosi: na ovoj strani već imamo dve divizije.

General Varlimont: postoji nada da će se u drugoj polovini maja okupirati južni deo 2. zone i da se na taj način oslobode italijanske jedinice.¹³

Mora da precizira da je nemačka strana nerado prihvatila ovu okupaciju, ali su dobro shvaćene potrebe italijanske strane.

Generalu Leru je stiglo obaveštenje da će nemačke jedinice koje će okupirati 2. zonu morati da pređu pod komandu

⁹ Te operacije, izvedene pod šifrom „Svare“ (tzv. peta neprijateljska ofanziva), protiv jedinica Glavne operativne grupe NOVJ (1. i 2. proleterska, 3. i 7. udarna divizija, 6. istočnobosanska i Majevička brigada i Centralna bolnica), na području Crne Gore, Sandžaka i istočne Hercegovine, započele su 15. maja (vidi dok. br. 90; tom II, knj. 9, dok. br. 191 i tom IV, knj. 13, dok. br. 194).

¹⁰ Vidi dok. br. 57.

¹¹ Vidi dok. br. 90.

¹² Danas: Titograd.

¹³ Vidi dok. br. 51 i 53.

italijanskih operativnih jedinica; međutim, veruje da to nije namera Vrhovne komande.

Sve dok tamo budu ostale, nemačke jedinice će biti pod nemačkom komandom; kad italijanske jedinice budu u mogućnosti da se vrate u zonu, nemačke jedinice će odmah otići, jer Nemačka tamo nema nikakvih političkih interesa.

Skreće pažnju na neophodnost da aerodromi na Peloponezu budu dobro branjeni.

Namera Nemaca je da na Peloponez upute jednu nemačku diviziju kao rezervu grupe armija, tj. pod komandu generala Lera.

Ekselencija Rosi: pita zašto se ova divizija neće staviti pod komandu generala Đeloza [Gelozo]?

General Varlimont: divizija će preći pod komandu generala Đeloza u slučaju da se ustanovi da je predviđen napad neprijatelja na to područje.

Predočava potrebu da se pojača Korintski kanal. Pita da li se Vrhovna komanda protivi da se u tu svrhu upotrebe takođe i nemačke jedinice. Generali Ler i Đelozo bi mogli da se u vezi s ovim dogovore.

Namera je nemačke Vrhovne komande da ojača nemačku Jurišnu brigadu na Rodosu do jačine jednog puka. Guverner Rodosa bi bio veoma zadovoljan ovim postupkom.

Ekselencija Rosi: rezimira glavne tačke koje su razmatrane:

1. — dislocirati nemačke jedinice u Peć u cilju upotpunjavanja operacija za okružavanje;¹⁴

2. — pojačati odbranu Korinskog kanala nemačkim jedinicama;

3. — nemačke jedinice će najpre okupirati 2. zonu u Hercegovini a zatim, posle okončanja operacija u Crnoj Gori, 2. zonu u Hrvatskoj.

¹⁴ U rejonu Peći dejstvovali su delovi nemačke 1. brdske divizije sa zadatkom da, preko Peći i Andrijevice, prodru do Sahovića, na toj liniji sačekaju „odbačene komunističke bande i okruže ih” (AVII, NAV-T-315, r. 64/836—38). Radi usaglašavanja dejstva svojih jedinica sa italijanskim delovima na tom pravcu, komandant divizije fon Stetner (von Stetner) održao je nekoliko sastanaka sa italijanskim komandama. U prvim razgovorima sa komandantom Sektora Skadar—Kosovo (general Paride Negri), 3. maja, izražena je potreba „uzajamnog pomaganja” u borbi protiv komunista, čiji je „glavni udar” usmeren prema dalmatinskoj obali, dok je na sastanku od 14. maja sa komandantom 14. armijskog korpusa došlo do vrlo žučne prepirke povodom razoružanja četnika na teritoriji Crne Gore, kojom prilikom je general Ronkalja zapretio da „ako se razoružanje smesta ne obustavi, znaću da vas silom oružja sprečim” jer „ja komandujem na području Crne Gore”. Konačno, 16. maja, general Negri je pristao da sadejstvuje nemačkim trupama (NAV-T-315, r. 64/356—57, 632—37 i 836—38).

Pita da li će biti kakvih teškoća od strane Nemaca u slučaju da u 2. zoni ostanu neki italijanski garnizoni.

General Varlimont: neće, tako je bilo predviđeno i ranije.

Ekselencija Rosi: posle oslobađanja garnizona Foča, treba se sporazumeti u pogledu daljeg razvoja operacija.

General Varlimont: slaže se, ovo će uslediti polovinom maja.

Ekselencija Rosi:

Zadržava pravo da razmotri sva pitanja i da odgovori preko generala Rintelena.

BB. 63

PROMEMORIJA VRHOVNE KOMANDE OD 6. MAJA 1943. O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI NA TERITORIJI NDH¹

C/2

2

PROMEMORIJA ZA DUCEA

Izveštaj iz Hrvatske

6. maj 1943—XXI

U Hrvatskoj³ se partizanska delatnost i dalje širi u znatnoj meri; izuzetak čini područje oko Zagreba, koje je sada nešto šire nego što je bilo u nedavnoj prošlosti.

Iako su pretrpeli teške gubitke u ljudstvu i materijalu i bili oterani sa vrlo širokog područja,⁴ ustanici ispoljavaju veliku vitalnost, dajući i nadalje znake svog prisustva, pa se čak često prebacuju iza leđa onim trupama koje dejstvuju protiv njih. Brojna su sela, pa i nešto značajnije varoši, koje partizani napadaju, uz pljačku, pustošenje i palež, naročito noću, i to u južnoj i istočnoj Hrvatskoj dok se napadi na železničke pruge

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 248/436—439.

² U zaglavlju dokumenta nalaze se 3 nepoznata parafa.

³ i ⁵ Odnosi se na teritoriju NDH.

⁴ Odnosi se na operacije „Vajs”. Vidi dok. br. 14, 23, 25, 26 i 36.

vrše na sve strane. Pa ipak, izgleda da se u redovima partizana ispoljavaju izvesni znaci Umora.

Pogoršao se i problem četnika, jer, dok se smanjuje broj onih koji se bore uz hrvatske trupe protiv partizana, izgleda da su i oni koji se nalaze u sklopu naših trupa dali slabije rezultate u poslednjim dejstvima, u kojima su bili upotrebljeni protiv partizana u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini.⁶ Pored toga, ovi četnici, koje smo mi naoružali, stalno su podizali oružje protiv nemačkih i hrvatskih trupa,⁷ a istovremeno su nastavili da vrše nasilja i pljačke protiv hrvatskog, a naročito muslimanskog naroda. Sve je to omogućilo Hrvatima,⁸ koji uživaju podršku Nemaca, da u više mahova kritikuju politiku naše Superslode.

Pravoslavna manjina, koju tretiraju uvek sa neprijateljskim podozrenjem, uprkos zvaničnim izjavama, na isti način uzvraća i hrvatskim vlastima i vladi.

Muslimani su i dalje veoma nezadovoljni svojom situacijom, jer vide da se područje na kome oni žive pretvorilo u poprište borbi između redovnih i ustaničkih snaga uz sve bolne posledice.

Ni ovoj manjini ne preostaje, dakle, ništa drugo osim da žali za prošlošću, i pored toga što joj se režim stalno ulađuje. Poseban značaj bio je dat nedavnoj poseti velikog muftije iz Jerusalima glavnim muslimanskim centrima, pa i samom Zagrebu.

Nemačka manjina, koja podleže sve težim obavezama, kako zbog vojne službe u pravom smislu, tako i zbog pomoćne policijske službe, sve više ispoljava nezadovoljstvo i kajanje što je tražila da se svrsta u tu etničku grupu. I stvarno je nedavno trebalo da brojni pripadnici nemačke manjine budu uhapšeni zbog neizvršenja vojne obaveze.

Pa ipak, vođe pokreta ne propuštaju priliku da nemačku manjinu drže na okupu, kao što je bilo učinjeno i prilikom proslave Firerovog rođendana. Nedavno je uvedena i specijalna nedeljna emisija iz radio-Bratislave, posvećena nemačkoj manjini u Hrvatskoj.

Neznatna grupa Jevreja, koji su još uvek na slobodi, i poslednjom kartom igra, naravno, na poraz Osovine.

Komunistička propaganda, koja se vrši putem letaka, brošura, napisa, a naročito preko radija, i dalje je vrlo intenzivna, a, u nastojanju da privuče što veći broj pristalica, partizanski pokret prikazuje kao da je nadahnut patriotskim ciljevima i sklon da poštuje privatnu svojinu.

⁶ Vidi dok. br. 90.

⁷ Vidi dok. br. 24, nap. 14.

⁸ Odnosi se na kvislinške organe NDH.

Među seljacima režim nastavlja da vrši aktivnu propagandu, naročito putem narodnih zborova koji se, tako reći, svuda zakazuju za nedelju, a ne zapostavlja ni nedavno formiranu organizaciju Hrvatske seljačke zajednice.⁹

Česti su bili i zborovi radnika po fabrikama, a nije se zanemarilo ni činovništvo, koje se vezivalo uz režim naročito putem pomoći ekonomske prirode kao što su zadruga za snabdevanje prehrambenim artiklima. Ali, naročita briga ustaškog režima usmerena je pre svega radnicima, koji uzimaju bon ali ne pokazuju baš preveliku zahvalnost.

Katolička crkva i dalje ide svojom linijom opreznog nepoverenja prema režimu,¹⁰ iako je vršila bogoslužnja prilikom druge dogišnjice nezavisnosti. Vlada je nastojala da istakne nedavno datu nagradu za hrabrost jednom fratru koji se istakao u borbi protiv partizana.

Ustaška stranka je, pored organizovanja skupova za svoje članove i narodnih zborova koje je određivala vlada, uzela širokog učešća u prikupljanju pomoći, kako za siromašne, tako i za vojnike koji leže po bolnicama, i za stanovništvo oštećeno unutrašnjim prevratom. Posebno je brižljiva organizacija ustaške omladine.

Neumoljivo je nastavljen postupak na čišćenju redova članstva, uz primenu oštrih mera. Međutim, primećeno je da su uvek pogođeni mali ljudi, dok rukovodstvo i dalje radi šta hoće, a pre svega raspolaže novcem i namirnicama u vreme kad stanovništvo trpi veliku oskudicu.

Objavljivanjem telegrama, koji je Kr. Vis. Vojvoda od Aoste, naimenovani kralj Hrvatske,¹¹ uputio Poglavniku povodom druge godišnjice nezavisnosti, i njemu upućenog odgovora dr Pavelića, a isto tako i kroz objavljivanje kratkih biografija uzvišenog princa, ponovo je stupilo na pozornicu pitanje monarhije. Treba, međutim, konstatovati da većina stanovništva prima to ravnodušno, a neki i neprijateljski, samo kad se podsete na italijansko poreklo budućeg suverena.

Stanovništvo je vrlo potišteno i sve više ispoljava negodovanje prema režimu, smatrajući ga odgovornim za sve nevolje koje su se svalile na Hrvate. Taj režim se toleriše nešto zbog rezigniranosti tog stanovništva, koje ima čisto slovenski mentalitet, a nešto i zbog toga što svi, ili skoro svi, očekuju poraz Osovine, pa prema tome i propast svega onoga što je dosad izgrađeno.

⁸ U originalu: „Unione dei rurali croati“.

¹⁰ Vidi dok. br. 13, nap. 5.

¹¹ Ajmone di Savoja-Aosta, vojvoda od Spoleta (Aimone di Savoia-Aosta, Duca di Spoleto). O njegovom imenovanju za kralja Hrvatske vidi tom XIII, knj. 1, dok. br. 19, nap. 3.

U vezi sa eventualnim neprijateljskim dejstvima na Balkanskom poluostrvu, kruže najfantastičniji glasovi u pogleda protivmera Osovine, a naročito Nemačke, pa sve više raste strah od bombardovanja, pre svega Zagreba, onako kao što se desilo sa gradovima u Francuskoj, Belgiji, Holandiji i Danskoj.,

BR. 64

**PROMEMORIJA VRHOVNE KOMANDE OD 12. MAJA 1943.
O POGORŠANJU VOJNE SITUACIJE U CRNOJ GORI US-
LED POVEĆANOG PRITISKA JEDINICA NOVJ¹**

od karabinijera²

PROMEMORIJA ZA DUCEA

12. maj 1943. XXI

I na centralnom sektoru Crne Gore situacija se pogoršava zbog povećanog pritiska hercegovačkih partizanskih masa koje su se ovde vratile. Ovo se manifestuje zasedama u koje upadaju kolone za snabdevanje, kao i okružavanjem garnizona od kojih neki, i pored žestokih borbi i teških gubitaka, nisu uspeli da se povuku.³

Situacija, koja se smatra teškom, mogla bi veoma brzo postati kritična ukoliko zadocni tražena pomoć od nemačkih jedinica u Sandžaku; ovo iz razloga što naša komanda jedinica, ne raspolažući rezervama, nije u mogućnosti da novim operativnim zahtevima suprotstavi odgovarajuće manevarske snage, koje nedostaju zbog premeštanja jedinica divizije „Alpi Graje“ [Graie] na druga mesta.⁴

R⁵

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 248/13.

² Dopisano mastilom.

³ Vidi dok. br. 90.

⁴ Ta divizija je prebačena u Italiju, u sastav 15. armijskog korpusa (AVII, NAV-T-821, r. 2/397).

⁵ Nepoznat paraf.

BR. 68

PROMEMORIJA GENERALŠTABA KoV OD 13. MAJA 1943.
O KRIZI ČETNIČKE ORGANIZACIJE U CRNOJ GORI¹

POVERLJIVO

C/6

GENERALŠTAB KoV
Obaveštajna služba KoV
S.I.E.²

A^s

Br. prot. Z/P 36801

13. maj 1943 — XXI

PROMEMORIJA

Predmet: Crna Gora — Kriza nacionalističkog pokreta.

Situacija koja je nastala u Crnoj Gori posle snažne ofanzi ve partizanskih snaga⁴ pripisuje se dobrim delom raspadu crnogorske nacionalističke organizacije, koji se svojevremeno ogledao u opštoj krizi koja je već odavno nastala u Mihailovićeovom pokretu (vidi promemoriju Z/P-36181 od 2. tek. i Z/P-35231 od 14. aprila).⁵

Uzroci ovog raspada su političke i vojne prirode.

Na političkom polju najznačajniji negativni faktor je neefikasnost upravljanja crnogorskog nacionalističkog odbora, koji nije bio u stanju da izgladi razilaženja koja su postojala između „bjelaša“⁽¹⁾ i „zelenaa“⁽²⁾. U nedostatku jednog čvrstog centralnog organa, pokret je ostao u rukama pojedinih komandanata oružanih formacija, tako da je na kraju izgubio onu političku bazu koja je bila neophodna za cementiranje otpora zemlje.

Zbog toga je stanovništvo postalo lak plen vrlo aktivne komunističke propagande, koja, nastojeći da produbi partijska neslaganja, podstiče na borbu protiv okupatora.

(¹) „Bjelaši“, koje vodi gen. Blažo Đukanović, podržavaju jugoslovensku ideju (Mihailović). U poslednje vreme, među „bjelašima“ egzistira i jedna struja naklonjena velikosrpskoj ideji generala Nedića.

(²) „Zelenaši“ — skloni su nezavisnosti Crne Gore — a njih vodi gen. Krsto Popović.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 248/11—12.

² Skraćenica za obaveštajnu službu KoV (Servizio informazioni esercito).

³ Paraf generala Ambrozija.

⁴ Vidi dok. br. 90.

⁵ Redakcija ne raspolaže tim promemorijama.

Dezorijentaciji nacionalista u znatnoj meri je dopri-
nela propaganda iz Londona, koja, radi poznatih interesa,
u poslednje vreme veliča partizansku delatnost na štetu Mi-
hailovićevog pokreta.

Na vojnom polju:

- nesposobnost starešina, profesionalno nespremnih, ne-
sposobnih da komanduju, a naročito da slušaju;
- slaba moralna kohezija oružanih formacija, koje su se
pokazale nepodesnim za borbu van rodnog područja
(„zelenashi" su čvršći i nama odaniji);
- u redovima nacionalista prisutno je mnogo komunista,
koji su širili nezadovoljstvo, nepoverenje i izazivali de-
fetizam i pobune.

U zaključku: crnogorski nacionalistički pokret, lišen
duhovne snage koja bi bila sposobna da sjedini različite
strane, morao je da popusti pod oštrim udarcima partizan-
skih masa, podstaknutih na borbu snagama i fanatizmom
jedne snažne jedinstvene ideje.

BR. 66

BELEŠKA VRHOVNE KOMANDE O RAZGOVORU NAČEL- NIKA GLAVNOG GFNFRAŠTABA SA NEMACKIM GENE- RALOM FON RINTELENOM 18. MAJA 1943. POVODOM SLABE SARADNJE NEMACKIH I ITALIJANSKIH JEDINI- CA NA TERITORIJI NDH I CRNE GORE¹

A[mbrozio]

RAZGOVOR SA GENERALOM FON RINTELENOM²
18. maja 1943 — XXI

General Rintelen: Firer je najavio jedno pismo za Dučea
i želeo je da mu, preko maršala Keserlinga [Kesserling], kaže
da je u ovom momentu od najvećeg interesa da se postigne
pacifikacija Balkana.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r.
126/398—402.

² Eno (Enno, von), nemački general pri italijanskoj Vrhovnoj ko-
mandi (vojni ataše u Rimu).

Ekselencija načelnik: ova koncepcija je bila izražena i prilikom razgovora sa fon Ribentropom,³ i tada se govorilo da se pacificira ovaj region u roku od dva meseca. Ova namera je veoma pohvalna ali je teško ostvarljiva. Trebalo bi mnogo snaga da se posle izvršenog pročešljanja po garnizonima ostave posade koje bi obezbeđivale komunikacije.

Videćemo šta će u vezi sa ovim pisati Firer.

4

General Rintelen: što se tiče operacija u Cmoj Gori, nemačka Vrhovna komanda moli da se naredi komandama u Hrvatskoj i Crnoj Gori da pomognu našim jedinicama, jer je izvešteno da nema saradnje između italijanskih i nemačkih jedinica.

Ekselencija načelnik: nemačke jedinice koje su ušle u Crnu Goru treba da se stave pod komandu guvernera, koji radi po direktivama Vrhovne komande.

Međutim, ako ove jedinice izjavljuju da se stalno nalaze pod nadležnošću Komande oružanih snaga na Jugoistoku, onda više ne može da se ostvaruje saradnja, jer mora da postoji samo jedna komanda.⁵

General Rintelen: nemačka Vrhovna komanda uverava da su naše jedinice primile naređenje da pređu pod nadležnost guvernera.

Ekselencija načelnik: to je možda napisano ali, praktično, činjenica je da vaše jedinice dejstvuju na jedan samostalan način i u tom slučaju ne može biti govora o saradnji.

General Rintelen: za sada, kako izveštava nemačka Vrhovna komanda, od Italijana nemamo nikakve pomoći, čak ima

³ Vidi dok. br. 36 i 38.

⁴ Izostavljeni tekst ne odnosi se na Jugoslaviju.

⁵ Italijansko-nemački odnosi su, još od prvih dana okupacije Jugoslavije, bili opterećeni vojno-političkim i administrativno-pravnim nesuglasicama baziranim na različitim ekonomskim interesima, razlikama u koncepciji i taktici u pogledu vođenja borbe protiv NOP, razvoja kvislinške NDH, razoružanja četničkih jedinica i dr. Prelaz nemačkih jedinica u italijansku okupacionu zonu u Hercegovini i na Kosovu, upad u Crnu Goru i razoružavanje dela četničkih jedinica izazvali su veliko uzbuđenje i žestoko protivljenje italijanskih komandi. Okupaciju dela Hercegovine od strane nemačkih jedinica ocenio je general Pjaconi kao kršenje italijanskog dostojanstva i autoriteta italijanskih vlasti među stanovništvom i četnicima. General Dalmaco se suprotstavio prodiranju nemačke 1. brdske divizije sa Kosova i Metohije u Crnu Goru, a prilikom hapšenja četničkih rukovodilaca u Crnoj Gori, posebno Pavia Đurišića, dolazilo je do žučnih rasprava, pa čak i do vojničkih pretnji i demonstracija vojnom silom. Koliko su odnosi u tom periodu bili zaoštreni ilustruje i konstatacija u prvom

— nemačkom izveštaju o operaciji „Svare”, od 15. maja, da „Italijani odbijaju svaku saradnju” (tom IV, knj. 13, dok. br. 204, 206 i 213; AVII, NAV-T-311, r. 175/1434—5; T—315, r. 64/356—7, 602, 622, 632—638, 640, 771 i 848; r. 65/956, 973 i 974).

otpora. General Roboti je zaustavio naše jedinice van naseljenih mesta, a ometano je i naše snabdevanje.

Ekselencija načelnik: general Roboti sa vama ima odnose samo u Hercegovini, gde smo ostavili područje Mostara pod vašom privremenom okupacijom. Sada se dogodilo da su vaše kolone, bez ikakvog prethodnog obaveštenja, stavljene u pokret i zbog toga su ih naše komande zaustavile.

Što se tiče Crne Gore, sada ne možemo govoriti o razoružavanju nacionalista, ako ne želimo da ojačamo ustanak za 100%.⁶

General Rintelen: međutim, u operacijama koje su u toku, italijanske jedinice ne saraduju.⁷

Ekselencija načelnik: intervenciju nemačkih jedinica u Crnoj Gori tražio je general Pircio [Pirzio], koji namerava da ih upotrebi u garnizonima kako bi dezangažovao pokretne divizije.

Ovo dokazuje da na našoj strani postoji potpun interes za saradnju.

General Rintelen: nemačka Vrhovna komanda je predviđala da će se voditi borba i protiv Mihailovića.

Ekselencija načelnik: zaista, za danas je bio predviđen sastanak između generala Pircija i generala Lera [Lohr] radi usaglašavanja ovih operacija. Međutim, usledio je jedan nov događaj, tj. infiltracija partizana u Crnu Goru. Sada je potrebno da se prvo ovo likvidira, pa onda mogu da se sastanu dva generala radi utvrđivanja operacija protiv Mihailovića.⁸

General Rintelen: kako sada nameravate da regulišete dejstvo nemačkih jedinica u Crnoj Gori?

Ekselencija načelnik: sve je regulisano. Nemci treba da okupiraju garnizone koji su im povereni, a general Pircio mora sa svojim jedinicama da uništi partizane. Zatim ćemo, vodeći takođe računa i o onome što će napisati Firer, povesti nove razgovore.

General Rintelen: nemačka Vrhovna komanda je mišljenja da treba što pre eliminisati formacije Draže Mihailovića.

Ekselencija načelnik: da bi se uništio neprijatelj, potrebne su snage, jer ne možemo da se angažujemo protiv Draže Mihailovića a da u pozadini ostavimo partizane.

General Rintelen: međutim, u Crnoj Gori sada imate dovoljno snaga.

⁶ Italijanski okupatori su strahovali od prelaženja četnika u redove NOVJ. Međutim, i u ovoj situaciji, četnici su ostali dosledni svojoj antikomunističkoj orijentaciji, nastavljajući, samostalno ili sa italijanskim trupama, oružane akcije protiv jedinica NOV i POJ u Crnoj Gori kao i na drugim sektorima (Neretva — Sutjeska, str. 144—148).

⁷ Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 229.

⁸ Vidi dok. br. 73.

Ekselencija načelnik: general Pircio traži dve nove divizije i, s obzirom da mu ih ne mogu dati, tražio je barem pet bataljona. Ovo dokazuje da su mu snage potrebne.

Kad je bilo reči o operacijama protiv Draže Mihailovića, situacija u Crnoj Gori bila je veoma mirna; međutim, sada se sve izmenilo i, stoga, prvo moramo misliti kako da se resimo partizana.⁹

General Rintelen: nemačka Vrhovna komanda smatra da je moguće jednovremeno dejstvovati i protiv partizana i protiv Draže Mihailovića.

Ekselencija načelnik: formacije Draže Mihailovića nije lako uhvatiti. Da bi se uništio neprijatelj, treba znati gde se nalazi i kakva mu je snaga; još od meseca februara tražio sam od Ribentropa da mi saopšti gde se nalaze i koje su jedinice Mihailovića.

Bitno je da mi sada imamo šta da radimo sa partizanima, a imamo i crnogorskih nacionalista koji se bore pod našom komandom kao što, uostalom, i vi imate pod svojom komandom srpske nacionaliste.

General Rintelen: nemačka Vrhovna komanda je izjavila da je sada došao momenat da se četnici razoružaju.

Ekselencija načelnik: to je procena koja spada u moju nadležnost. Osim toga, bilo je dogovoreno da će razoružavanje uslediti postepeno.

Ako smatrate potrebnim, možete i ovo moje stanovište predočiti nemačkoj Vrhovnoj komandi.

Ipak, smatram da bi bilo bolje sačekati Firerovo pismo.

General Rintelen: da li bi se moglo izdati naknadna naređenja generalu Pirciju?

Ekselencija načelnik: u ovom momentu ne mogu izdati druga naređenja generalu Pirciju osim naređenja koja već ima.

Nemamo običaj da komandantima visokog ranga dajemo direktive koje dozvoljavaju slobodu akcije na izvršnom polju.

Poziva ekselenciju Rosija [Rossi] i moli ga da generalu Rintelenu izloži poslednje direktive dostavljene generalu Pirciju Biroliju.¹⁰

Da bi zaključio, takva je sadašnja situacija i po ovim pitanjima ne bi imao drugo šta da/dodam. U svakom slučaju, kad stigne Firerovo pismo, videćemo da li će biti potrebno da se donesu druge odluke.¹¹

⁹ i ¹⁰ Vidi dok. br. 90.

^M Vidi dok. br. 69.

BR. 68

**DOPIS KOMANDE 2. ARMIIJE OD 19. MAJA 1943. KOJIM SE
ITALIJANSKOJ VOJNOJ MISIJI U ZAGREBU DOSTAVLJA
PREPISKA IZMEĐU KOMANDI PES. DIVIZIJA „MARKE" I
„MESINA" SA KOMANDANTOM NEMAČKE SS-DIVIZIJE
"PRINC EUGEN" POVODOM IZVOĐENJA OPERACIJE
„ŠVARC"¹**

8146/Op.
jedna fascikla

V.P. 10, 19. maj 1943 — XXI

— Operacija „Svare" —²

Predati na ruke

ITALIJANSKOJ KR. VOJNOJ MISIJI U HRVATSKOJ
Vojna pošta 10

Povodom današnjeg telefonskog saopštenja dostavlja se kopija izveštaja, koji je ovoj armiji dostavila Komanda 6. arm. korpusa u vezi sa prvim događajima operacije „Svare".

Treba istaći ton koji su upotrebile nemačke komande, naročito u 3. tački priloga br. 9.

Identična kopija, sa današnjim datumom, bila je upućena Generalštabu KoV — Operativno odeljenje.

19. maj 1943 — XXI.

Po zapovesti:
Načelnik štaba >
Brigadni general
(K. Primieri)

Kopija

Poverljivo-

KOMANDA 6. ARMIJSKOG KORPUSA

Stab — *Obaveštajno* odeljenje

Prot. br. 6706/0b.

V. P. 39, 17. maj 1943 — XXI

Predmet: Dejstva nemačke SS-divizije „Princ Eugen".

KOMANDI 2. ARMIIJE.

Vojna pošta 10

U 2,40 časa 15. maja, nemački oficir za vezu predao je jedno pismo načelniku Štaba divizije „Marke", koji ga je odmah prosledio generalu Amiko, kojim general Fleps [Phleps],³ ko-

¹ Prepis dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, reg. br. 36—2, k. 102.

² Vidi dok. br. 38 i 90.

³ Artur

mandant nemačke SS-divizije „Princ Eugen“, saopštava da će se njegove trupe prebaciti istočno od Neretve, zatim navodi dobijene zadatke, kao i one koji se traže od italijanskih trupa (prilog br. 1).

Tek u 3,30 časa (zakašnjenje usled otežanog uspostavljanja telefonske veze), general Amiko me je obavestio o gore pomenutom nemačkom saopštenju; odmah sam naredio da se generalu Flepsu odgovori u smislu priloženog pisma br. 2.

Komanda divizije „Marke“ prethodno je, preko nemačkog oficira za vezu, telefonom saopštila pomenutom generalu sadržaj ovog pisma; general Fleps je poručio da se odgovori da su pokreti već u toku i da se iz tehničkih razloga ne mogu obustaviti.

Tada sam naredio da se sastavi i odmah uputi generalu Flepsu novo pismo (prilog br. 3), putem kojeg sam mu, u očekivanju naređenja i objašnjenja od strane te komande, formalno zabranio prolaz preko Mostara i područja pod italijanskom okupacijom; ali prve nemačke jedinice već su se pojavile svuda oko grada, dostigle kontrolno-propusnu stanicu na putu Široki Brijeg, prešavši zatim preko grada u pravcu Nevesinja. Druge jedinice kretale su se prema Bijelom Polju, a za ovima nailazile su nove i takođe prolazile preko Mostara. U 5 časova, na osnovu saopštenja koje sam dobio od te komande, izdao sam nalog generalu Amiku da sastavi protestno pismo (prilog br. 4); general Fleps odgovorio je u toku prepodneva (prilog br. 5).

Prolaženje nemačkih trupa nastavilo se i u 11 časova; pokazalo se da je preko Mostara prošlo:

- 8 srednjih tenkova
- 2 peš. bataljona,
- 1 konjički eskadron
- 1 baterija srednjeg kalibra
- nekoliko p. a. topova.

Pored toga, zapažena je i duga kolona komore, koja je stigla iz Čitluka.

Na kontrolno-propusnim banicama i duž puteva kojim su prolazile nemačke snage nisu se dešavali incidenti.

Komandantu divizije „Mesina“, generalu Spikačiju, dostavljeno je 15. maja u 5,30 časova pismo, slično onome koje je bilo upućeno generalu Amiku, samo sa izmenama koje se odnose na različite zone dejstva i pravce nastupanja (prilog br. 6).

Uputio sam pismo, prilog br. 7, na koje je pre podne stigao odgovor generala Flepsa, upućen komandantu divizije „Mesina“ (prilog br. 8).

Istog prepodneva, generalu Spikačiju prispela je takođe i kopija dopisa komandanta Borbene grupe „Jug“, koju je jedan nemački oficir za vezu u zoru predao komandantu div. pešadije Čapljina i komandantu 94. peš. puka (prilog br. 9).

O prolazu nemačkih trupa na sektoru Metković postoje sledeća obaveštenja:

— U 5 časova, motorizovana prethodnica jedne velike nemačke kolone, pod komandom pukovnika Smita Hubera [Schmidt Huber], ušla je u Čapljinu sa puta Ljubuški, a posle nekoliko minuta jedan nemački motociklista predao je Štabu italijanskog garnizona dopis u prilogu pod br. 6.

— Zatim je prethodnica kolone prešla preko mosta na Neretvi i zarobila poručnika Blagotu Boškovića, komandanta antikomunističkog dobrovoljačkog bataljona iz Pribilovaca, sa nekoliko njegovih boraca.⁴

— Kada je prethodnica krenula dalje za Tasovčić (Mostar PI—AI) bila je izložena pušcanoj vatri i ručnim bombama od strane grupa antikomunističkih dobrovoljaca.⁵ Nemačke jedinice okružile su selo, zarobile izvestan broj četnika i zapalile tri kuće, u kratkom sukobu ubijena su dva četnika.

— Pukovnika Šmita Hubera, koji je sa motorizovanim ešelonom predvodio kolonu, sustigao je u 5, 12 č jedan naš major, koga je uputio komandant garnizona, general Amato, s pozivom da dođe kod njega. Nemački pukovnik odgovorio je da ne može da se odazove pozivu, jer mora da stigne u Stolac, a zatim da uputi patrole ka istoku do Berkovića; da bi se izbegli incidenti prethodno je informisan o dislokaciji italijanskih i hrvatskih trupa. Dodao je da će nam navodno predati oružje koje bude zaplenjeno od antikomunističkih dobrovoljaca, i da će samo muslimanske dobrovoljce pustiti.

— Gore navedena kolona nastavila je nastupanje bez drugih incidenata.

Komandant
potpisan general
Sandro Pjaconi

⁴ Vidi dok. br. 24, nap. 14.

⁵ [M.] V.A.C. — [Milizia] Volontaria anticomunista

**DOBROVOLJAČKA SS-DIVIZIJA
„PRINC EUGEN”**

Komandant

O. U.⁶ 14. maja 1943.

KOMANDANTU DIVIZIJE „MARKE”

Gospodinu div. generalu Đuzepe Amatu⁷

Mostar

Molim da primite na znanje sledeće:

U vezi sa dobijenim zadatkom, snage pod mojim zapovedništvom preći će Neretvu 15. maja 1943. u pravcu zapada i prebacice se u zapadnu Hercegovinu.

Prema sporazumu Dučea i Firera, ove snage — *uz sa dejstvo italijanskih okupacionih divizija* — treba da unište, na području koje mi je povereno, sve oružane grupe koje nisu u sastavu italijanskih, nemačkih ili hrvatskih regularnih trupa i da onemoguće opstanak onim grupama koje bi se eventualno formirale.

U vezi sa ovim zadatkom, ja Vas molim, Gospodine Generale, da izdate naređenje i da se sprovede izvršenje sledećih prethodnih zadataka, koji će doprineti izvršenju operacija:

1. — Da se pozadinska baza Mostar, koja je takođe veoma važna i kao saobraćajni centar, kao i njegova okolina— naročito Bijelo Polje — oslobodi od naoružanih četnika i da se pruži pomoć jedinicama pod mojim zapovedništvom, koje sam tamo ostavio.
2. — Obezbeđenje značajnog puta dotura i pruge u dolini Neretve.
3. — Da se na putu Mostar—Nevesinje obezbedi slobodan prolaz mojim trupama i komori.
4. — Da se u slučaju potretie ustupi telefonska i telegrafska mreža na stalnoj liniji zapadno od Neretve.
5. — Saradnja prilikom razoružavanja četničkih ili partizanskih bandi koje su ostale, ili se reorganizuju u zaleđu snaga pod mojim zapovedništvom.
6. — Izbegavati da se pred nemačkim snagama nađu četnički odredi zajedno sa delovima italijanskih trupa.

⁶ O.U. — Ortsunterkunft (mesto smeštaja)

⁷ Verovatno omaška. Komandant divizije „Marke” bio je general Đuzepe Amiko. General Atilio (Attilio) Amato se nalazio na dužnosti komandanta pešadije divizije „Mesina” (NAV-T-821, r. 2/530).

Uveren sam da će drugovi Italijani — s obzirom na Du-
čevu zapovest i s obzirom na veliki evropski zadatak koji nas
vezuje — pružiti svu bratsku pomoć koja bude potrebna ne-
mačkim snagama u smirivanju ovog područja.

Molim vas da našeg oficira za vezu pri vašoj komandi upo-
trebite kao ličnost koja će primati i davati obaveštenja, u cilju
održavanja najtešnje veze.

S drugarskim pozdravom

SS-gruppenfirer
A. Fleps, s. r.
Divizijski general SS-trupa

Prepis

Prilog br. 2 dopisa br. 6706/1
od 18. maja 1943 — XXI

KOMANDA PESADIJSKE DIVIZIJE „MARKE”
Komanda sektora Mostar

Prot. br. 2345/op.

V. P. 32, 15. maja 1943 — XXI
3,40 h
i

GOSPODINU GENERALU FLEPSU
Komandantu SS-divizije

Široki Brijeg

Veza Vaše pismo od 14. maja koje sam dobio justros u
2,45 h, koje se odnosi na pokrete Vaše divizije istočno od
Neretve.

Ekselencija General Pjaconi, komandant 6. arm. korpusa,
kome sam izložio sadržaj Vašeg citiranog pisma, naredio mi
je da Vam saopštim da od Komande naše 2. armije nije dobio
naređenja u vezi sa onim o čemu Vi saopštavate.

Dok ekselencija komandant odmah ne izvesti o tim pita-
njima Komandu 2. armije, radi dobijanja naređenja i uputstva
u vezi sa tim, izveštavam Vas da ne može odobriti, niti odo-
brava ono što Vi tražite i moli da obustavite pokrete Vaših
trupa dok nama ne stignu naređenja od Komande 2. armije.

Molim Vas da izvestite da li ste s tim saglasni.

Uz drugarski pozdrav

Komandant
General Đuzepe Amiko, s. r.

Prepis

Prilog br. 3 dopisa br. 6706/1
od 18. maja 1943 — XXI

KOMANDA PESADIJSKE DIVIZIJE „MARKE“

Komanda sektora Mostar

Prot. br. 2346/op.

V.P. 32, 15. maja 1943 — XXI, 04,30^h

GOSPODINU GENERALU FLEPSU
Komandantu SS-divizije

Široki Brijeg

Ekselencija komandant armijskog korpusa naredio mi je da Vam potvrdim da ne odobrava Vaše zahteve i ne odgovara za bezbednost i pozadinu, sve dok ne dobije naređenja od Komande 2. armije.

U očekivanju viših naređenja, zabranjuje Vašim trupama prolaz preko Mostara i preko područja pod okupacijom italijanskih snaga, pozivajući Vas da koristite područja koja su u Vašoj nadležnosti.

Komandant
General Đuzepe Amiko, s.r.

Prepis

Prilog br. 4 dopisa br. 6706/1
od 18. maja 43. od K-de 6. arm. korp.

KOMANDA PESADIJSKE DIVIZIJE „MARKE“

Komanda sektora Mostar

Prot. br. 2347/op.

V.P. 32, 15. maja 1943 — XXI,
u 5 časova.

GOSPODINU GENERALU FLEPSU
Komandantu SS-divizije

Široki Brijeg

U ime ekselencije komandanta 6. arm. korpusa, ulažem formalan protest zbog prolaza Vaših trupa preko Mostara i preko područja pod okupacijom italijanskih trupa uprkos njegove zabrane, koju je izdao u očekivanju viših naređenja, traženih od Komande 2. armije.

Ekselencija potvrđuje da ne odobrava zahteve iz Vašeg pisma, sve dok ne primi naređenja pretpostavljenih, uz napomenu da mu je Komanda 2. armije u ovom trenutku (5 časova) saopštila da joj nisu poznata naređenja na osnovu kojih Vi postupate.

Komandant
General Đuzepe Amiko; s. r.

Prepis Prilog br. 5 dopisa br. 6706/1
od 18. maja 43. od K-de 6. arm. korp.

DOBROVOLJAČKA SS-DIVIZIJA »PRINC EUGEN«

Komandant

Položaj, 15. maja 1943.

GOSPODINU DIVIZIJSKOM GENERALU ĐUZEPE AMIKU
— Komandantu divizije „Marke”

Potvrđujem prijem Vaših dopisa br. 2345—2347/op.

Pošto sam uspostavio vezu sa svojom pretpostavljenom komandom, izveštavam Vas da je ovoj neshvatljiva činjenica da Vi do sada niste dobili nikakvo obaveštenje od Vaše komande armije u vezi sa pokretima mojih snaga u istočnoj Hercegovini.

O tim okolnostima ponovo je obaveštena Komanda oružanih snaga Jugoistoka.

Duboko žalim što je današnjim postupkom povređena naša drugarska saradnja, koja sve do sada nije bila poremećena, a istovremeno Vam zahvaljujem na predusretljivosti koju ste pokazali prilikom ostvarenja zadataka koji su mi povereni.

Molim Vas da budete sigurni da sam postupao isključivo na osnovu naređenja koja sam dobio od svojih pretpostavljenih, pa sam zato morao tako iznenada da izvršim poznate pokrete.

I pored onoga što se desilo, uveren sam da naša buduća drugarska saradnja, u interesu naše zajedničke stvari, ne treba usled toga da trpi, i da ćete sigurno još u toku današnjeg dana dobiti očekivana naređenja od Vaše komande.

Uz drugarski pozdrav

A. Fleps
Divizijski general SS-trupa

DOBROVOLJAČKA SS-DIVIZIJA
„PRINC EUGEN“
komandant

Položaj, 14. maj 1943.

GOSPODINU KOMANDANTU DIVIZIJE „MESINA“
Metković

Molim da primite na znanje sledeće:

S obzirom na primljene zadatke, snage koje su mi potčinjene preći će Neretvu 15. maja 1943. u pravcu zapada i stupiće u zapadnu Hercegovinu.

Prema sporazumu Dučea i Firera, ove snage — *uz sadejstvo italijanskih okupacionih divizija* — treba da unište, na području koje mi je povereno, sve oružane grupe koje nisu u sastavu italijanskih, nemačkih ili hrvatskih regularnih trupa i da onemoguće opstanak onim grupama koje bi se eventualno formirale.

Na osnovu direktive koju sam dobio, italijanske divizije „Mesina“ i „Murde“, kao i snage koje se nalaze u Crnoj Gori neposredno južno od Bregave i puta Stolac—Plana—Bileća i Nikšić, treba da, zaprečavanjem pomenutog sektora, onemoguće prebacivanje četnika, a da trupama pod mojom komandom pruže potrebnu pomoć.

Zato Vas molim, gospodine generale, da izdate naredenje i da se sprovede izvršenje sledećih prethodnih zadataka, koji će doprineti izvršenju operacija:

1. — Da se na putu Čapljina—Domanovići—Stolac—Trebinje obezbedi slobodan prolaz mojim trupama i komori.
2. — Na ovom putu onemogućiti neprijateljska dejstva, kako na svom sektoru tako i sa svog sektora.
3. — Saradnja prilikom razoružavanja četničkih ili partizanskih bandi koje su ostale, ili se reorganizuju u zaleđu snaga pod mojim zapovedništvom.
4. — Izbegavati da se pred nemačkim snagama nađu četnički odredi zajedno sa delovima italijanskih trupa.
5. — Da se u slučaju potrebe ustupi telefonska i telegrafaska mreža na stalnoj liniji istočno⁸ od Neretve.

⁸ Nejasno. U dokumentu piše: „nel Ost.“

Uveren sam da će drugovi Italijani — s obzirom na Du-
čeoivu zapovest i s obzirom na veliki evropski zadatak koji nas
vezuje — pružiti svu bratsku pomoć koja bude potrebna ne-
mačkim snagama u smirivanju ovog područja.

Molim Vas da našeg oficira za vezu, koji će se nalaziti pri
vašoj komandi tokom dejstava na sektoru divizije „Mesina“,
upotrebite kao ličnost koja će primati i davati obaveštenja u
cilju održavanja najtešnje veze.

S drugarskim pozdravom.

SS-gruppenfirer
A. Fleps, s. r.
Divizijski general SS-trupa

Prepis

Prilog br. 7 dopisa br. 6706/1
od 18. maja od K-de 6. arm. korp.

KOMANDA PESADIJSKE DIVIZIJE „MESINA“

— Odeljenje načelnika štaba —

Prot. br. 3522/S.I.

V.P. 91, 15. maja 1943 — XXI
6^h

Predmet: Saopštenje. —

Generalu komandantu dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“

Operativna zona

Ekselencija komandant 6. armijskog korpusa saopštio je
da on prima naređenja samo od svojih pretpostavljenih, a u
vezi sa onim što Vi spominjete nije dobio naređenja te, usled
toga, ne može da pruži ni saradnju niti pomoć i živo protestuje
protiv bilo kakvog oblika nasilja i neuviđavnosti ispoljenih pri-
likom dejstva na njegovom području, ukoliko se prethodno ne
zatraži njegova saglasnost.

Komandant
Divizijski general
Guljelmo Spikači, s.r.

Prepis

Prilog br. 8 dopisa br. 6706/1
od 18. 5. 43, od K-de 6. arm. korp.

Prevod sa nemačkog

**DOBROVOLJAČKA SS-DIVIZIJA
„PRINC EUGEN“**

Komandant

Sedište, 15. maj 1943.

GOSPODINU KOMANDANTU DIVIZIJE „MESINA“

Metković

Potvrđujem prijem vašeg dopisa br. 3522/S.I. od 15. maja 1943.

Moja pretpostavljena komanda ne može da shvati da Vaša komanda armije nije obavestila italijanske divizije, koje se nalaze na operativnom području, o današnjoj ofanzivi u istočnoj Hercegovini.

Mnogo žalim što Vas je kao komandanta divizije „Mesina“ uvredilo moje ponašanje, ali moram da Vam kažem da sam samo postupao po naređenjima svoje pretpostavljene komande.

Ne verujem da bi bilo u interesu solidarnosti da odbijete željenu pomoć, jer pretpostavljam da pitanje formalnosti ne treba da bude razlog da se dovede u pitanje ishod jednog dejstva koje je započeto u obostranom interesu naših savezničkih nacija.

Uz drugarski pozdrav
Divizijski general SS-trupa
A. Fleps, s.r.

KOMANDANT BORBENE GRUPE „JUG“
43 G. Kdos⁰

14. maj 1943.

**GOSPODI KOMANDANTIMA OKUPACIONIH
ORUŽANIH SNAGA ZAPADNE HERCEGOVINE**

Firer Adolf Hitler i Duce Benito Musolini odlučili su da razoružaju i privremeno zarobe sve neregularne jedinice u Hercegovini, a pre svega četnike.

Razoružavanje i privremeno zarobljavanje četnika dato je u nadležnost nemačkim oružanim snagama.

Molim gospodu komandante italijanskih trupa na operativnom sektoru da svojim sadejstvom doprinesu ispunjenju zadatka u duhu italijansko-nemačkog bratstva po oružju, i da pruže neophodnu pomoć nemačkim oficirima, podoficirima i vojnicima.

Izričito molim da budu ispunjeni sledeći zahtevi:

- 1) Da mi se dostave imena komandanata, broj, spisak imena,, sa podacima o prebivalištu i naoružanju četnika.
- 2) Italijansko sadejstvo u razoružavanju i privremenom zarobljavanju četnika.
- 3) Hitno odvajanje četnika od italijanskih trupa, da bi se izbegli sopstveni gubici u slučaju da četnici pruže otpor. Ukoliko se ovaj zahtev ne bi ispunio samo će italijanski odgovorni komandanti snositi krivicu za slučaj eventualnih gubitaka na italijanskoj strani.
- 4) Sve puteve na operativnom sektoru obezbediti i prepustiti nemačkim trupama.

Veoma mi je žao što, usled munjevitog početka ovih dejstava, nisam imao priliku za jedan prethodni dogovor.

Molim da potvrdite prijem ovog dopisa.

Ziveo Duče!
Ziveo Hitler!

Standartenfirer
i komandant Bobbene grupe „Jug“

⁰ G. Kdos — Geheime Kommandosache (str. pov.)

BR. 68

**NAREĐENJE PEFEKTURE ZADAR OD 19. MAJA 1943.
POTCINJENIM USTANOVAMA DA SE OBJAVI STANOVNIŠTVU
DA SE MUŠKA LICA INTERNIRANA U KONCENTRACIONOM
LOGORU U MOLATU SMATRAJU TAOCIMA¹**

Hitno

Zadar: 19. maja 1943. god. XXI

ICR. PEFEKATURA ZADAR
ODELJENJE KABINET. Br. prot. 1350/3

Predmet:

Taoci. —
Sekretar²

Prefekturnim komesarima provincije	— Zadar
' Kr. kvesturi	— Zadar
i na znanje	
Guverneratu Dalmacije — Kab.	— Zadar
Komandi peš. div. „Zara"	— Zadar
Komandi peš. div. „Bergamo"	— Šibenik
Komandi brze divizije „Euđenio di Savoja"	— Šibenik
Sreskom komesaru	— Šibenik
Komandi Grupe kr. karab.	— Zadar
Komandi Grupe kr. karab.	— Šibenik
Upravniku koncentracionog logora	— Molat

Neka se odmah, na javnim zborovima i putem paroha, objavi stanovništvu anektirane teritorije Provincije Zadar da će se od danas lica muškoga pola, u starosti od 21 do 50 godina, koja su internirana na Molat jer su rođaci odmetnika, smatrati kao taoci za vršenje odmazde za ubistva i za dela sabotaže počinjene od ustanika u ovoj provinciji.

Kr. kvestura neka *najhitnije*, sporazumno sa upravnikom koncentracionog logora Molat, spremi poseban poimenični spisak interniraca koi ispunjavaju gore navedene uslove, sa potpunim opštim podacima, sa mestima prijašnjeg boravka i stepenom srodstva sa odmetnikom.

¹ Prepis originala (pisanog na mašini) u AVII, reg. br. 13/12, k. 577.

² Dopisano olovkom.

URGENTE

3631

Lara, 19 Maggio 1943 - A. III

R. Prefettura di Lara

- COMISSARI PUNIZATORI DELLA PROVINCIA
- ALLA REGIA AEREA - Z.A.R.A.
- G.P.C.
- GOVERNO DELLA DALMAZIA-Gabinetto - ZARA
- COMANDO DIVISIONE F.R. "MARA" - ZARA
- COMANDO DIVISIONE F.R. "BERGAMO" - ZARA
- COMANDO DIVISIONE CELERE "Regenio di Savoia" - ZARA
- COMISSARIO DISTRETTOIALE - ZARA
- COMANDO GRUPPO CC. NN. - ZARA
- DIREZIONE CORSO COSTITUZIONALE - ZARA

Divisione - Sub. - N° di prot. 1350/4

Risposta a nota

OGGETTO

Catagori

Allegati

10063 PR
22.5.43

via immediatamente, con adunate pubbliche e a mezzo dei parroci, per far a conoscenza delle popolazioni del territorio annesso della Provincia di Macerata da oggi gli elementi di sesso maschile dell'età da 21 a 50 anni, appartenenti alla famiglia, perchè parenti di latitanti, saranno considerati come ostaggi per gli atti di ritorsione agli omicidi ed agli atti di sequestro, eccidii, di ribelli in questa Provincia.

La Prefettura provveda con assoluta urgenza, d'accordo col Direttore del Campo di Concentramento di Melada, a redigere un apposito elenco nominativo degli internati rientranti nelle condizioni di cui sopra, con la generalità complete, con la località di provenienza ed il loro grado di parentela col latitante.

Tale elenco dovrà essere aggiornato, riorocamento, nottiziamente, rimandandone copia al Gabinetto di questa R. Prefettura.

Assicurate.

IL PREFETTO
(Gen. Gaetano Barbora)

Ovaj spisak moraće se *tačno upotpunjavati sedmično*, i dostavljati prepis Kabinetu ove kr. prefekture.

Potvrditi prijem.

Prefekt:
Gen. Gaspero Barbera, s.r.

Opštinski ured
Benkovac

Primljeno 21-5-1943.
Br. prot. 1738

BR. 69

IZVOD IZ ZABELEŠKE VRHOVNE KOMANDE O RAZGOVORU NAČELNIKA GLAVNOG GENERALŠTABA SA NEMAČKIM GENERALOM FON RINTELENOM 22. MAJA 1943. U VEZI SARADNJE NEMAČKIH I ITALIJANSKIH TRUPA U BORBI PROTIV NOV I POJ¹

Ajmbrozio]

RAZGOVOR SA GENERALOM FON RINTELENOM 22. 5. 1943 — XXI

Rintelen: osvrće se na poslednje Firerovo pismo Dučeu.²

Ekselencija načelnik: postoji jedna stvar koja interesuje Dučea; on će mu odgovoriti.³

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 126/403—7.

² Verovatno je reč o „pisanom telegramu“ Hitlera Musoliniju od 19. maja 1943, kojim redakcija ne raspolaže.

³ U svom odgovoru, 22. maja, na Hitlerov telegram od 19. maja, Musolini, pored ostalog, piše: „... Dozvolite mi pre svega da spomenem ono što je prethodilo pitanju:

1. — U razgovorima koji su se poslednjih dana meseca februara vodili u Rimu sa ministrom von Ribentropom i generalom Varlimontom, italijanska i nemačka strana u potpunosti su se složile u gledištu da četnici, iako se bore zasad protiv partizanskih formacija, predstavljaju moguću opasnost za Osovinu ukoliko se predviđa jedno anglo-američko iskrcavanje na Balkanu. Vrhovna komanda je stoga smatrala da je za trenutak preporučljivo iskoristiti antagonizam koji je izbio između

Primio sam jedan telegram od 2. armije iz koga se vidi da je sada u toku saradnja sa vašim jedinicama. Ovo je prirodno nakon što ste odustali po pitanju borbe protiv nacionalističkih formacija.⁴

Ova saradnja može da bude plodonosna, jer se sada nalazi-mo u povoljnim uslovima za likvidiranje partizana.

BR. 70

ZABELEŠKA VRHOVNE KOMANDE OD 22. MAJA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U CRNOJ GORI'

A² C/6

VESTI IZ CRNE GORE

22. maj 1943 — XXI

Bezbednost i javni poredak

Situacija javnog poretka i bezbednosti znatno je pogoršana i po raznim karakteristikama ima izvesne sličnosti sa periodom jesen—zima 1941—1942, kad su partizani dominirali velikim delom crnogorske teritorije.

Masa partizana koja je u Bosni izbegla okruženje i uništenje od strane trupa Osovine i saveznika, a na sektorima poverenim četničkim jedinicama nije bila zadržana sa potrebnom odlučnošću, uspela je, pošto je prešla Drinu, da se razide po zemlji, zauzimajući plodne predele i da sa više strana vrši pritisak na važne centre.³

četnika i partizana, kako bi se oni uzajamno satirali i kako bi se između njih iskopao nepremostivi jaz mržnje i krvi... 3. — Kao što je poznato, operacije „Vajs“, koje su postavile za cilj uništenje partizana u Hrvatskoj [odnosi se na NDH — primedba redaktora], nisu dovele do konačnih rezultata, jer se masa komunista, izvlačeći se iz klešta italijansko-nemačkih snaga, uspela povući u Crnu Goru... 4. — Petog o.m., general Roboti i general Ler sastali su se u Zagrebu da bi pretresali pitanje garnizona u Hrvatskoj i tom prilikom general Ler nijednom rečju nije spomenuo predstojeće operacije... 5. — S obzirom na takvu situaciju, uputno je, po mom mišljenju, saglasiti se hitno o daljnjem razvoju zajedničkih operacija. Sadašnji raspored nemačkih i italijanskih trupa omogućiće koncentričnu akciju protiv neprijatelja, koji će veoma teško biti u stanju da se izvuče iz obruča" (Hitler e Mussolini, str. 156).

⁴ Vidi dok. br. 73.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 248/14—18.

² Paraf generala Ambrozija.

³ i ⁵ Vidi dok. br. 90.

Alpinci bataljona „Aosta“ divizije „Taurinenze“ i grupa karabinijera, opsednuti u Foči od strane partizanskih snaga, hrabro su odolevali brojnim napadima, odbivši s prezirom više predloga za predaju, dok ih 4. tek., odnosno posle skoro mesec dana,⁴ nije oslobodila jedna italijansko-nemačka mešovita kolona.

Pljevlja, sedište divizije „Taurinenze“, ugrožena su sa zapada od čitave 2. partizanske divizije dok je 3. partizanska divizija, pošto je zauzela šavnik, uspela da prodre do Nikšića, posle krvavih sukoba sa jednim našim bataljonom i jednom kolonom za pomoć na drumovima, koji su pretrpeli vrlo teške gubitke.⁵

Ustaničke grupe, ograničene jačine, snabdevene automatskim oruđima, motre na glavne puteve, postavljajući zasede kolonama i pojedinačnim vozilima, vrše diverzije i prekide na putevima i telefonskim linijama; rade na reorganizovanju raštrkanog ljudstva i dezertera iz nacionalističkih redova; razvijaju delatnost i efikasnu propagandu, naročito u zonama koje su udaljene od centara i naših garnizona.

Karabinijeri, po garnizonima i van njih, sporazumno i u sadejstvu sa trupama, angažovani su potpuno u racijama i onesposobljavanju više stotina ljudi koji su osumnjičeni ili za koje je dokazano da vrše komunističku delatnost.

Svi oni — čiju delatnost, na osnovu prijave, odmah razmatra Vojni preki sud ili posebne divizijske policijske komisije — čim budu osuđeni, upućuju se u koncentracione logore ili u zatvore.

Posebno zaslužuje da se istakne delikatna i ne baš prijatna aktivnost koju karabinijeri vrše u onom delu Sandžaka koji je poveren nemačkim trupama, a pod čiju su nadležnost prešli radi obavljanja policijskih i civilnih funkcija, uz sreske savetnike i jedinice kr. finansijske straže.

Vojno-politička situacija

Krajem proteklog meseca marta izgledalo je da je crnogorski nacionalistički pokret odlučno i programski usmeren ka sledećim ciljevima:

- energično eliminisanje muslimanskog faktora, koji bi zatim bio zamenjen četničkom organizacijom, naročito u Sandžaku, da bi se tamo stvorila jedna zona koja bi bila spona između Crne Gore i Srbije;⁶
- likvidacija „zelenaške“ struje;

⁴ Vidi dok. br. 57.

• Vidi dok. br. 42 i 49.

— postizanje što veće nezavisnosti u odnosu na nas, kako na političkom polju, tako i na vojnom, zamenjujući izjave o vernosti u borbi protiv komunista povremenim pretnjama o raskidu saradnje.

Pa ipak, i pored naše opšte ugroženosti, nisu postojali razlozi da se smatra da crnogorski nacionalistički pokret ne bi bio u stanju da, sa svojim oružanim snagama koje dejstvuju rame uz rame sa našim trupama, zadrži napredovanje partizana na tom području.

Međutim, pod udarom prekaljenih, vrlo pokretnih partizanskih formacija, kod četničkih jedinica otkriveni su teški nedostaci, koji potiču od nedovoljne pripreme, a naročito od slabe povezanosti. Uzrok tome je što se u odredima nalaze pojedinci sumnjive političke prošlosti, naročito bivši partizani, koji su radili na razjedinjenju, izazvavši dezertiranje i rasturanje, rivalstvo među starešinama i sukobe između zelenaša i bjelaša;⁷ zatim u tome što su se borci, pa i neke niže starešine, ukoliko nisu prišli partizanima, vraćali svojim kućama da ih brane, dovodeći ponekad naše jedinice u kritične situacije.

Nasuprot tome, partizani su se, skoro godinu dana posle njihovog poraza, ponovo pojavili u tom kraju, zajedno sa glavninom partizana sa područja bivše Jugoslavije, dobro organizovani, kako u vojničkom tako i u političkom pogledu.

Koristeći rasprostranjeni osećaj mržnje prema okupatoru, komunisti stižu sada u Crnu Goru obećavajući nezavisnost i uništenje društveno-političkog poretka koji su Mihailovićeви četnici-monarhisti nameravali da obnove.

Sve ukazuje na to da bi ta propaganda, koristeći promenjiva politička osećanja tog sveta, mogla da pridobije sumnjičave, nezadovoljne i sve one prema kojima su četnici primenjivali sisteme sumnjive političke korisnosti.

U vezi s tim, iz zona koje su nedavno zauzeli partizani, stižu vesti da stanovništvo, pošto je savladalo prvobitni strah, već saraduje sa novim gospodarima, koji, uostalom, više ne vrše surova divljaštva kao nekad.

Kad se ispoljila sadašnja situacija, crnogorske nacionalističke starešine još odlučnije su zauzele antikomunistički stav i počele su da reorganizuju svoje odrede, čisteći ih od sumnjivih i nepouzdanih elemenata. Sada priznaju da su počinili greške; izjavljuju da su spremni da se potpuno potčine okupacionim vlastima i, što je najčudnije, pokušali su da dođu do sporazuma sa zelenašima, nudeći im, sa neuobičajenom popustljivošću, ravnopravan položaj kako prema stanovništvu, tako i prema okupatoru.

⁷ Vidi dok. br. 65.

Ali, zelenaši, ponosni zbog tobožnje nadmoći svojih jedinica — koja se verovatno pripisuje činjenici da su ih partizanske formacije manje napadale — odbili su svaki sporazum i drže se nepopustljivo prema svojim protivnicima.

Na kraju, nacionalistički odredi i danas se bore rame uz rame sa nama, kao vatreni antikomunisti, pa bi stoga bilo pogrešno pokušati sa njihovim razoružavanjem, čemu Nemci odlučno teže. Time bi se samo povećali ustanički redovi, a mi bi bili lišeni neophodne pomoći, koju nam, mada u smanjenom obimu, pružaju u sadašnjoj kritičnoj vojnoj situaciji zemlje, jer nacionalistički odredi Crne Gore za nas predstavljaju ono što je za Nemce Srpska državna straža, naime: formacije koje rešavaju pomoćne zadatke za snage okupacione vojske.

Za sada, komunističkoj opasnosti moraju se suprotstaviti skoro isključivo naše snage, sa zelenaškim i četničkim; međutim, u Sandžak upravo stižu nemačke trupe, da bi zajedno sa našim trupama sa tog i sa drugih sektora, pristupile formiranju manevarske mase koja bi omogućila, dejstvujući sa drugim nemačkim trupama, kao i sa našim iz Hrvatske i Albanije, definitivno odstranjenje partizanske opasnosti.⁸

Javno mnjenje

Prisustvo velikih partizanskih formacija na teritoriji odvratilo je masu od iluzornog očekivanja, koje je uveliko gajila, o nadmoći nad okupacionim snagama u trenutku vojnog poraza Osovine, za koji je smatrala da je neizbežan.

Postepeno, sa pogoršanjem unutrašnje situacije, kod zdravog dela stanovništva zavladao je pesimizam, naročito u većim naseljima, jer još nisu zaboravljena ograničenja, životne teškoće, lišavanja, rušenja, beda i žalost, kao nužne posledice prisustva partizanskih bandi u zemlji i borbe protiv komunizma.

U ovom posebnom trenutku, čak i oni koji su dosad bili naši politički protivnici, veruju da će naše snage moći da prevaziđu ovu kritičnu fazu i žele da sva rivalstva ustupe mesto opštem sporazumu, radi boljeg savladavanja partizanske opasnosti.

Ekonomska situacija

Pustošenju Sandžaka, za vreme višemesečne borbe između četnika i muslimana, kada su uništene poljoprivredne zalihe i predstojeća žetva, nadovezala se partizanska okupacija plodnih dolina, nedostatak bezbednosti na komunikacijama i potreba da se stanovništvu ograniči kretanje, a sve su to faktori koji otežavaju već ionako težak problem ishrane stanovništva.

⁸ Vidi dok. br. 90.

Raspodela namirnica, koju vrše naše vlasti, predstavlja neznatni deo onog što je neophodno za život, pa se stoga predviđa da će opšti životni standard, koji je inače prilično nizak, i dalje padati, dok će trampa i crna berza uzimati sve više maha.

I pored preduzetih sanitarnih mera, u Sandžaku još vlada epidemija pegavog tifusa, koji kosi ljudske živote.

BR. 71

IZVOD IZ MESEČNOG IZVEŠTAJA ZA MAJ 1943. KOMANDE 9. ARMIIJE O NAPADU PARTIZANA NA KARABINIJSKU STANICU U S. SLIVOVO KOD OHRIDA¹

Poverljivo

Kopija br. 10

KOMANDA 9. ARMIIJE
OBAVEŠTAJNO ODELJENJE

MESECNI IZVESTAJ

br. 5

Maj 1943 — XXI

?

KOMANDA 9. ARMIIJE
Obaveštajno odeljenje

Albanija

Tačka 1.

Opšta situacija

Tačka 2.

1) — *Posebna situacija*

a) *Severna Albanija*

U skadarskoj oblasti, pored uzbune koja je nastala zato što pretil invazija na ta područja od strane partizanskih formacija koje dejstvuju u Crnoj Gori, stvara se izvesna zategnutost zbog razvoja operacija koje se vode na pomenutom sektoru.

¹ Kopija dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 25/4—19.

² Izostavljeni tekst odnosi se na Albaniju ili je manje značajan.

S druge strane, još uvek se održava stanje bojažljivog očekivanja, opisano u petnaestodnevnom izveštaju od 15. maja³, a koje je posledica straha da bi Albanija mogla da postane poprište ratnih operacija.

Uvek aktivna komunistička propaganda nalazi u gradskim centrima masu svojih pristalica u krugu studenata, naročito muslimana. Ekonomsko pitanje i dalje je teško.

- Dolazak nemačkih trupa na Kosovo prouzrokovao je strah da je Italija odlučila da napusti tu oblast, ali može se konstatovati da je taj strah nestao, naročito posle posete Luogotenente generala⁴, koja je znatno uticala na podizanje morala tog stanovništva.
- < Na inicijativu upravno-političkih vlasti, u debarskoj oblasti se vode pregovori u cilju razjašnjenja situacije i nedvosmislenog utvrđivanja stava pojedinih rukovodilaca.
- b) — *Južna Albanija*

2) — *Delatnost ustaničkih snaga*

Aktivnost nacionalista prvenstveno je imala za cilj organizovanje sopstvenih snaga kako bi spremno mogle da reše unutrašnju situaciju u slučaju poraza Osovine; prema tome, nastavilo se sa intenzivnim radom u cilju ostvarenja željenog sporazuma između pojedinih rukovodilaca. Posebno treba istaći aktivnost Muharema Barjaktarija koji je, pored poznatih sporazuma sa starešinama oblasti Mati, Debar i Kosovo, na intervenciju Engleza sklopio i regularan sporazum sa Dražom Mihailovićem o zajedničkoj akciji⁵. Cilj nacionalista ostaje da se u svakom slučaju održi teritorijalni integritet Albanije i njena politička nezavisnost.

³ Redakcija ne raspolaže tim izveštajem.

⁴ Reč je o poseti kraljevskog namesnika u Albaniji (Lou^otenenente Generale del Re in Albania) Alberta Parijanija (Alberto Pariani), koji je 17. marta 1943. smenio dotadašnjeg namesnika Frančeska Jakomanija (Francesco Jacomani di San Savino). Opširnije o tome vidi: *La politica dell'Italia in Albania nelle testimonianze del Luogotenente del Re Francesco Jacomani di San Savino*, Cappelli editore, 1965; Pavle Jovičević, *Narodnooslobodilački odbori na Kosovu i Metohiji i odjeci II zasedanja AVNOJ-a, VIG br. 6, Beograd, 1963. god, str. 106, i Stato maggiore dell'esercito, Cronologia della seconda guerra mondiale, Editrice faro, Roma, 1948.*

⁵ O kontaktima Draže Mihailovića sa Muharemom Barjaktarijem vidi depeše četničke Vrhovne komande: 23—28. 8. 1942 (AVII, četnička arhiva, reg. br. 5/V, k. 299).

Međutim, komunistička aktivnost, koja je neposrednije podložna naredenjima neprijateljskih sila, direktno je težila cilju koji je vodio porazu Osovine, pa prema tome nije birala načine i sredstva, koji bi mogli da parališu, ili bar poremete našu akciju.

Smatra se da je u tom cilju izvršen nedavni pokušaj fuzionisanja svih ustaničkih snaga, po želji i na podsticaj komunističke partije, ali koji nije uspeo zbog suprotstavljanja nacionalista.

Međutim, komunističke bande su poboljšale svoj sastav, naročito one na jugu, zahvaljujući pomoći u novcu, hrani, oružju i municiji, čime ih je neprijatelj snabdevao iz aviona i podmornica.

Pregled i priložene skice br. 1, 2 i 3 prikazuju situaciju i dislokaciju bandi na osnovu onoga što je bilo moguće utvrditi zaključno sa 31. majem.⁶

b) — *Aktivnost u toku meseca:*

Vrlo uzdržana aktivnost u prvoj polovini meseca (vidi petnaestodnevni izveštaj od 15. maja) kasnije je pojačana u južnoj Albaniji, naročito u istočnoj zoni, koja je bliža grčkoj granici.

Kao značajniji događaji navode se sledeći:

— napad na garnizon u Leskoviku;⁷

— napad na kasarnu kr. karab. u Slivovu;⁸

— napad na rudnik hroma u Memlishta;⁹

— Napad na brodogradilište Sredozemnog društva.¹⁰

Napad na karab. stanicu u Slivovu izvršila je 24. tek. jedna grupa od oko 100 naoružanih pripadnika jedne makedonske komunističke bande¹¹, koja se, izgleda, može identifikovati sa bandom na čijem se čelu nalazi ilegalac Piro Piruze¹², osuđen na smrt od strane bugarskih vlasti.

« Vidi AVII, NAV-T-821, r. 25/17—19.

⁷ i ⁹ Mesta u Albaniji.

⁸ i ¹¹ Napad je izvršio Kičevsko-mavrovski NOP odred. Istovremeno je izvršen napad i na železničku stanicu i opštinu, a zatim održan seoski zbor na kome je, javnim glasanjem, izabran NO odbor od 7 članova — prvi NO odbor u Debarcama (Hronologija, str. 480; dr Velimir Brezovski, n.d., str. 131).

¹⁰ Reč je o brodogradilištu koje se nalazilo pored puta Rogozina—Elbasan.

¹² Kičevsko-mavrovskim NOP odredom, koji je izvršio napad na Slivovo, komandovao je Aleksandar Radosavljević. Petre (a ne Piro) Piruze se, kao ilegalni partijski radnik, tada nalazio u Debarcama ali nije komandovao pomenutim odredom (dr Velimir Brezovski, n.d., str. 94, 106 i 131).

c) — *Operativni planovi*

Operativni planovi bandi koje djeluju u raznim oblastima mogu se ovako sažeti:

1) — Severna Albanija

- srpske bande: sporazum i saradnja sa Mihailovićevim formacijama s ciljem da se uvažava i favorizuju eventualne njihove akcije na Kosovu;
- nacionalističke bande pod zapovedništvom Muharema Barjaktarija treba da izvrše grupisanje zajedno sa oružanim ljudstvom pojedinih komandanata sa Kosova, Mati, Ljuma, i iz debarske oblasti, da bi se u pogodnom momentu digao ustanak protiv sila Osovine;
- komunističke bande: agresivna delatnost protiv malih garnizona i vojnika pojedinačno.

2) — Južna Albanija

Tačka 3.

Akcije čišćenja

- 12. maj, zona Turjak (Peć RO—GO) i Kacuber (RM—GO). — Izvršeno je čišćenje zone uz hapšenje nekoliko lica.

Tačka 4.

Razno

- Aktivna subverzivna propaganda putem letaka u kojima se posebno komentarišu ratni događaji u Tunisu i na ruskom frontu, sa naročitom težnjom da se podriva disciplina naših jedinica.
- Brojna nadletanja albanske teritorije od strane neprijateljskih aviona iz kojih se bacaju leci kojima se poziva stanovništvo da se pridruži ustanicima u očekivanju iskrcavanja anglosaksonskih trupa.
- Sabotaže na telefonskim linijama u pokrajinama Peć i Korča.
- U Tirani je izvršen atentat na poznate rukovodioce debarske oblasti Ahi Alia i Selim Kaloshi, inače italijanske simpatizere.

- Nacionalistička banda Džemail Hasana (naklonjena Italijanima), uz sadejstvo jednog odreda kr. karab., sukobila se 17. maja u blizini Novo Selo (Gostivar—Kičevo CZ—VU) sa oružanim ljudstvom zločinca Sherif Mersini, ubivši jednog od njih.
- Posle deset dana sukobila se ista banda u Rupi na Lazaropolju (Debar VK—RQ) sa jednom grupom od oko 70 ustanika, naoružanih sa 3 puškomitraljeza. U sukobu su ranjena dva Džemailova čoveka; jedan ustanik je ubijen. Zaplenjen je jedan puškomitraljez i jedna vojna puška.¹³

M.P.¹⁴

BR. 72

IZVEŠTAJ VRHOVNE KOMANDE OD 1. JUNA 1943. O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI NA BALKANU U TOKU MESECA MAJA¹

Vrhovna komanda

OPERATIVNA I POZADINSKA SITUACIJA NA BALKANSKOM I JEJEJSKOM BOJIŠTU NA DAN 1. JUNA 1943 (XXI)

6.² — 2. armija (Slovenija — Hrvatska — Dalmacija)

a) — *Jačina i bojna gotovost snaga*

Snage raspoređene na području Slovenija — Hrvatska — Dalmacija sastoje se od:

- 1 komande armije (2.);
- 4 armijska korpusa (V, VI, XI i XVIII), koji su ovako grupisani:

Severni blok —

- 5. arm. korpus (div. „Re" i „Mačerata", 5. grupacija granične straže);

¹³ Sa kvi^linškom četom Džemail Hasana Džeme sukobio se kod Lazaropolja Kičevsko-mavrovski NOP odred, koji je tom prilikom imao jednog ranjenog borca (tom VII, knj. 1, dok. br. 78; dr Velimir Brezovski, n.d., str. 132).

¹⁴ Okrugli pečat: Komanda 9. armije — Obavešt. odeljenje.

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 252/108—128.

² Tako u originalu.

- 11. arm. korpus (div. „Izonco“, „Kačatori dele Alpi“, „Lombardija“, 11. grupacija gran, straže i grupacija cr. koš. „21. aprile“);

Centralni blok —

- 18. arm. korpus (div. „Bergamo“, „Zara“) i 1. brza div. „E.F. di Savoja“ neposredno potčinjena K-di Armije;

Južni blok —

- 6. arm. korpus (div. „Mesina“, „Marke“, „Murde“),

Formacijske jedinice upućene u mesecu maju:

- komanda 28. obalske brigade,
- komanda 183. obalske brigade,
- jedna provijantska kolona za peš. div. „Zara“,
- odgovarajući broj ljudstva za formiranje dva bataljona namenjena peš. diviziji „Zara“.

Upućeno ljudstvo, uključujući pojedinačne popune: 5.000

Upućena tovarna grla, za razne jedinice: 126

Upućena vozila, za razne jedinice: 87

Ukupna snaga, uključujući armijske trupe i službe, oko 220.300 ljudi.

Za juni je predviđeno upućivanje popune za:

- 2 streljačka bataljona i peš. div.
- 1 mitraljeski bat. J „Zara“
- 4 terit.-mob. bat.

Sa popunama koje su nedavno upućene, jedinice 2. armije dostiћи će oko 95% formacijskog sastava. Izuzetak čine jedinice granične straže i cr. koš., koje će, usled nedovoljne popune, ostati na 80% od formacijskog sastava.

b) — *Vojno-politička situacija i izvršena dejstva*

Unutrašnja situacija ostala je nepromenjena.

Ostaju uobičajeni elementi nereda, iako se u celini nije ispoljilo ništa značajnije.

Privredno-prehrambena situacija se pogoršala usled ustaničke delatnosti u poljoprivrednim zonama.

Javno se ispoljavaju, naročito u Hrvatskoj, iredentistička osećanja prema italijanskoj Dalmaciji.

U Sloveniji su vršena izvesna dejstva protiv hrvatskih ustaničkih bandi koje su prodrle u južnu Sloveniju, a zatim su ih naše trupe oterale preko Kupe.³

U Ljubljani su uspešno izvršene policijske akcije, koje su dovele do otkrivanja komunističkih propagandnih centara.

Posle nekoliko napada na prugu Ogulin—Rijeka, trupe div. „Lombardija” i „Mačerata” u Hrvatskoj su izvršile čišćenje usmerivši svoja dejstva na zonu severoistočno od Ogulina.⁴

Usled povlačenja naših trupa, područje Like su sada velikim delom zaposeli partizani.

Da bi se zauzdala pojačana gusarska aktivnost partizanskih čamaca usmerena na priobalnu plovidbu, sa priličnim rezultatima je izvršeno čišćenje zadarskih ostrva.

c) — *Defanzivna organizacija*

U toku su radovi na izgradnji zaprečne linije u cilju zaštite petrolejske pruge i sprečavanja prodora ustaničkih bandi iz Hrvatske u Sloveniju.

d) — *Situacija pozadinskog snabdevanja*

Upućivanje materijala, namirnica i goriva u maju mesecu.

Trebalo je transportovati ukupno 6.661 tonu za redovno snabdevanje; u stvari je upućeno 4.884 tone ovako grupisane robe:

— namirnice, oružje, municija	3.181 tona
— seno, slama i drva	1.520 „
— gorivo i mazivo183 „

Ukupno 4.884 tone

— tovarnih grla	126
— vozila	87

Proizlazi da je pored toga transportovano 1.540 tona raznog materijala za formiranje rezervi.

³ Reč je o sadejstvu jedinica NOV i PO Hrvatske (Primorsko-goranskog NOP odreda i 13. proleterske NOU brigade „Rade Končar”) jedinicama Dolenjske operativne zone NOV i PO Slovenije prilikom napada na garnizone Mokronog i St. Rupert i na rušenju pruge Velika Loka—Trebnje u toku prve dekade meseca maja (tom VI, knj. 6, dok. br. 8, 11 i 75).

⁴ Reč je o akcijama jedinica 13. divizije NOVJ, izvršenim u drugoj polovini maja (tom V, knj. 15, dok. br. 74, 169, 172, 175, 176, 178, 180 i 181).

ISPUNJENJE PLANA OD 1. JUNA 1943.

Službe	Planirano	Postignuto u procent.	Primedbe
1) SANITET	1 mesec	98%	(') Izneti podaci odnose se na I/V, jer oni koji se odnose na I/VI još nisu primljeni od Generalštaba KoV. Može se smatrati da će biti malo veći, s obzirom na povećan transport prošlog meseca.
2) SNABDEVANJE			
— namirnice	1 „	93%	
— seno i slama	1 „	73%	
— odeća i oprema i potrošni materijal	1 „	80%	
3 ARTILJERIJA«			
— oružje i materijal	1 >	40%«	
— municija za artiljeriju	² bojeva kompleta	70%	
— pešadiju			
— ručne bombe	1 bojov komplet	80%	
4) INŽINJERIJA	2 meseca	50%	
5) VETERINARSKA SLUŽBA	2 meseca	93%	
6) AUTO-MOTO SLUŽBA			
— gorivo	40 jedinica	59%	
— mazivo	40 jedinica	77%	
— rezervni delovi	1 mesec	40%	
7) HEMIJSKA SLUŽBA	2 meseca	100%	

Može se smatrati da je plan snabdevanja na tom bojištu ispunjen za oko 70%.

Najviše se oseća nedostatak u rezervama stočne hrane, vina, materijala za artiljeriju i inženjeriju, automobilskim rezervnim delovima i gumama.

7. — Crna Gora

a) — Jačina i bojna gotovost snaga

Snage raspoređene na crnogorskom području sastoje se od: — 1 komande trupe (14. arm. korp.⁵);

⁵ Sa sedištem u Podgorici (sada: Titograd). Do 10. maja 1943. pod komandom korpusnog generala Luidija Mentastija (Luigi Mentasti) a od tada pod komandom divizijskog generala Erkola Ronkalje (Ercole Roncaglia). Vidi AVII, NAV-N-T-821, r. 2/463—558.

- 4 peš. div. („Venecija“⁶, „Ferara“⁷, „Peruđa“⁸ i „Emilija“⁹);
- 1 alpinske divizije („Taurinenze“).¹⁰

Formacijske jedinice upućene u maju:

— 292. posadna četa (za bazu 29).

Upućeno ljudstvo, uključujući i pojedince: 151

Upućena tovarna grla za 292. posadnu čet: 2

Ukupna snuga: oko 78.000 ljudi

Predviđeno je da se u junu upute sledeće jedinice i popune:

— komanda peš. div. za peš. div. „Ferara“;

— popune za peš. div. „Peruđa“;

— popune za 14. mitr. bat. arm. korpusa.¹¹

Jedinice Crne Gore, sa nedavno upućenim popunama dostigle su 95% formacijskog sastava. Izuzetak čini peš. div. „Peruđa“, čiji je formacijski sastav smanjen na 85% (okupaciona divizija).

b) — *Vojno-politička situacija i izvršena dejstva*

Jedna mešovita kolona, sastavljena od italijansko-nemačkih trupa, napala je i potisla partizanske formacije koje su okružavale garnizon Foča, pristupivši deblokiranju garnizona.¹²

Partizani su proširili svoju okupaciju u Crnoj Gori dostigavši prema istoku dolinu Lima i zonu Kolašin, a prema jugoistoku zonu Nikšić i položaje severno od Podgorice.¹³

« Sa sedištem u Beranama (sada: Ivangrad); tada pod komandom divizijskog generala Silvija Boninija (Silvio Bonini) a kasnije pod komandom div. generala Batiste Oksilije (Battista Oxilia).

⁷ Sa sedištem u Nikšiću; tada pod komandom divizijskog generala Karla Čerijane Majnerija (Carlo Ceriana Mayneri) a kasnije pod komandom div. generala Antonija Frančeskinija (Antonio Franceschini).

⁸ Sa sedištem na Cetinju, a pod komandom divizijskog generala Rikarda Pentimalija (Riccardo Pentimalli).

⁹ Sa sedištem u Herceg-Novom, a pod komandom divizijskog generala Uga Bute (Ugo Buttà).

¹⁰ Sa sedištem u Pljevljima, a pod komandom divizijskog generala Lorenca Vivalde (Lorenzo Vivalda).

¹¹ Opširnije o rasporedu jedinica na teritoriji Crne Gore na dan 1. juna 1943. vidi tom III, knj. 5, dok. br. 199.

¹² Reč je o operacijama delova divizije „Taurinenze“ i nemačke pukovske Borbene grupe „Rogatica“ 369. legionarske divizije, koji su, nastupajući iz Gorazda preko s. Ustikoline, odbacili delove 6. istočnobosanske NOU brigade, Majevičku NOU brigadu i dva bataljona 7. divizije NOVJ na desnu obalu Bistrice i 5. maja deblokirali već mesec dana opkoljeni italijansko-četnički garnizon u Foči (tom II, knj. 9, dok. br. 154; tom IV, knj. 13. dok. br. 25, 33, 54, 153, 159, 162 i 166).

¹³ Krajem aprila prodrle su u Crnu Goru, u dolinu Lima, Tare i Zete, jedinice Glavne operativne grupe VS NOV i POJ s namerom da

U pokušaju da se suprotstave nastupanju partizana, naše trupe su izdržale oštre borbe, pretrpevši znatne gubitke.¹⁴

Sa ciljem da se divizije „Taurinenze" i „Venecija" oslobode teritorijalnih zadataka i da se sa tim jedinicama obrazuje dovoljna manevarska masa, od Nemaca je zatraženo da svojim trupama posednu garnizone koje drže ove dve divizije.

Nemačka strana je odgovorila na zahtev uputivši u Crnu Goru 1. brdsku diviziju i 724. ojačani puk; međutim, dok su bile u toku pripreme za dejstva protiv partizana, nemačke trupe u Hercegovini i Crnoj Gori započele su da razoružavaju četničke formacije bez prethodnog izveštavanja.¹⁵

U međuvremenu, 369. lovačka divizija i SS-divizija „Princ Eugen" počele su da nastupaju iz Bosne i Hercegovine prema Crnoj Gori.

Pošto je razrešena delikatna situacija koja je nastala iznenadnom nemačkom akcijom protiv četnika¹⁶, operacije sada poprimaju jedinstven karakter u cilju uništenja mase partizana koja je prodrla u Crnu Goru, na planu uske italijansko-nemačke saradnje.

Posle tih dejstava predviđa se odlučno poboljšanje situacije u Crnoj Gori.¹⁷

c) — *Defanzivna organizacija*

U toku su poljski radovi po raznim garnizonima; zasad se ne predviđa nikakav defanzivni plan koji bi se ticao celokupne teritorije.

unište preostale neprijateljske snage u istočnom delu Crne Gore, oslobode Kolašin i Berane (sada: Ivangrad) i na taj način stvore povoljnu operacijsku osnovicu za prodor u Srbiju i, prodorom preko Kosova i Metohije, pomognu oslobodilački pokret u Albaniji (tom II, knj. 9, dok. br. 136 i 157; tom III, knj. 5, dok. br. 10).

¹⁴ Petnaestog maja neprijatelj je otpočeo ofanzivu protiv Glavne operativne grupe (1. i 2. proleterske udarne, 3. udarne i 7. divizije NOVJ) u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini, s ciljem da je uništi. U ovoj operaciji (poznatoj kao V neprijateljska ofanziva ili bitka na Sutjesci, odnosno kao operacija „Svare"), on je angažovao četiri nemačke divizije (369, 118, 7. SS „Princ Eugen" i 1. brdska), tri italijanske divizije („Taurinenze", „Ferara", „Venecija"), jednu bugarsko-nemačku divizijsku borbenu grupu (724. puk 104. nemačke divizije, 61. i 63. bugarski puk), domobransku 4. lovačku brigadu, nemački puk za specijalnu upotrebu „Brandenburg" i je-dan nemački motorizovani pionirski bataljon (tom IV, knj. 13, dok. br. 204, 311 i 367; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 424, 425, 459 i dok. br. 38 i 90 ove knjige).

is i « vidi dok. br. 24, nap. 14 i dok. br. 73.

¹⁷ Vidi dok. br. 82.

d) — *Situacija pozadinskog snabdevanja*

Upućivanje materijala, namirnica i goriva u maju mesecu.

Prema planu transporta za maj, trebalo je da Crna Gora dobije 1.323 tone raznog materijala za redovno snabdevanje; stvarno je upućeno 1.328 tona, podeljenih po grupama ovako:

— namirnice, oružje, municija	1.323 tone
— seno, slama i drva	5 „
— gorivo i mazivo	— „

Ukupno 1.328 tona

Upućeno tovarnih grla — 2 —

Sem toga, transportovano je 1.160 tona raznog materijala za formiranje rezervi.

ISPUNJENJE PLANA DO 1. JUNA 1943.

Službe	Planirano	^procen?	Primedbe
1) SANITET	2 meseca	9T ⁰ / _«	(⁰) Izneti podaci odnose se na I/V, jer oni koji se odnose na I/VI još nisu primljeni od Gen. štaba KoV.
2) SNABDEVANJE			
— namirnice	2 meseca	86%	
— seno i slama	2 meseca	55%oi	
— odeća, oprema i potrošni materijal	2 „	80%	Smatra se da će biti nešto veći s obzirom na povećan transport prošlog meseca.
3 ARTILJERIJA«			
— oružje i materijal	2 meseca	408%oi	
— municija za artiljeriju	2 bojeva kompl.	99%»	
— pešadiju	4	95%	
— ručne bombe	3	100%	
4) INŽENJERIJA	2 meseca	70%	
5) VETERINARSKA SLUŽBA	2 meseca	95%	
«) AUTO-MOTO SLUŽBA			
— gorivo	60 jedinica	123%	
— mazivo	60	330%	
— rezervni delovi	2		
7) HEMIJSKA SLUŽBA	meseca	75%	
	2 meseca	97%	

Na tom bojištu plan je ispunjen za 75%.

Proizlazi da nema dovoljno stočne hrane i rezervnog oružja.

Crna Gora je jedino bojište na kojem je ispunjen plan snabdevanja gorivom.

8. — 9. armija (Albanija)

a) — Jačina i bojna gotovost snaga

Snage raspoređene na albanskoj teritoriji sastojale su se od:

— 1 komande armije (9.);

2 arm. korpusa

— 4. arm. korp.¹⁸ (div. „Parma“, podsektor Drač—Tirana, podsektor Fieri i podsektor Porto Eda);

— 25. arm. korp.¹⁹ (div. „Furence“²⁰, div. „Areco“²¹, podsektor Debar);

— sektor Skadar — 1 (— podsektor Skadar,
Kosovo I - „Pulje“²²);

— teritorijalne jedinice i gran, straža. —

Formacijske jedinice upućene maja meseca:

— jedno odeljenje kr. karab.,

— jedan obalski bataljon,

— tri p.a. baterije od 75/46.

Upućeno ljudstvo, uključujući i pojedince: 1.907

Upućena vozila (za odelj. kr. karab.): 2

Ukupne snage, uključujući armijske trupe i službe: oko 101.300 ljudi.

¹⁸ Sa sedištem u Draču (Albanija), a pod komandom korpusnog generala Karla Spatoka (Carlo Spatocco).

¹⁹ Sa sedištem u Elbasanu (Albanija), a pod komandom korpusnog generala Uberta Mondina (Uberto Mondino).

²⁰ Sa sedištem u Debru, a pod komandom divizijskog generala Arnalda Acija (Arnaldo Azzi). Divizija je u svom sastavu imala: 127. i 128. pešadijski i 41. artiljerijski puk.

²¹ Sa sedištem u Korči (Albanija), sastava: 225. i 226. pešadijski i 53. artiljerijski puk; vršilac dužnosti komandanta bio je brigadni general D'Armiraio Monforte nob. (plemeniti¹) Salvatore.

²² Sa sedištem u Prizrenu, pod komandom divizijskog generala Federika (Federico) D'Arlea; sastava: 71. i 72. pešadijski i 15. artiljerijski puk.

Formacijske jedinice koje će biti upućene u junu mesecu:

- dva mitraljeska bataljona,
- jedno odeljenje reflektora od 120,
- jedan divizion 75/27,
- jedan p.a. mitraljeski vod,
- dva odeljenja kr. karab.,
- jedno odeljenje blindiranih kamiona, i još neke popune za razne rodove i cr koš.

Kada popune budu upućene na odredište, jedinice će doći 85% formacijskog sastava.

b) — *Vojno-politička situacija i izvršena dejstva*

Unutrašnja situacija još uvek je osetljiva.

Komunisti i dalje vrše intenzivnu propagandu.

Delatnost ustaničkih bandi osetno se smanjila, verovatno u vezi sa pripremom jednog balkanskog ustaničkog pokreta.

S obzirom na nastalu situaciju u Crnoj Gori izvršeno je prebacivanje jedinica na Kosovo i na područje Skadra.

Garnizon Leskoviku,²³ koji su ustaničke formacije napale i okružile, oslobođen je posle upornih borbi koje su vodile dve kolone pošavši u pomoć iz Permeti²⁴ i Erseke²⁵.

Pri povratku u sedište, jedan bataljon je ponovo bio napadnut; područje na kojem je izvršen napad uspešno je očišćeno.

Velike ustaničke formacije napale su i uništile postrojenja rudnika hroma u Katjeli, Memlište i Piškaši, kod Ohridskog jezera, i dva gradilišta pruge na pravcu Elbasan—Rogozina.²⁶

c) — *Defanzivna organizacija*

U toku su radovi na postavljanju prepreka duž prevoja Logora—Podgradec, uz izgradnju objekata privremenog karaktera.

U bazama Valona i Drač radi se na dovršenju defanzivnih objekata na kopnu.

d) — *Situacija pozadinskog snabdevanja*

Upućivanje materijala, namirnica i goriva u maju mesecu.

Po planu trebalo je da Albanija dobije 19.409 tona raznog materijala i cementa; od toga je dobila 10.624 tone ovako grupisanog materijala:

²⁴ i ²⁵ Mesta u Albaniji.

²⁸ Sva mesta u Albaniji.

namirnice, oružje, municija	6576 tona
seno, slama, drva	1270 „
gorivo i mazivo	1692 „
cement	1086 „

"Ukupno 10.624

Upućeno vozila 2.

Proizlazi da je transportovano i 1.856 tona raznog materijala za formiranje rezervi.

ISPUNJENJE PLANA DO 1. JUNA 1943.

Službe	Planirano	Postignuto u procent.	Primedbe
1) SANITET	2 meseca	97%	(*) Izneti podaci odnose se na I/V, jer oni koji se odnose na I/VI još nisu primljeni od Gen. štaba KoV.
2) SNABDEVANJE			
— namirnice	2 meseca	130%	
— seno i slama	2 meseca	40%	Smatra se da će biti nešto veći s obzirom na pojačan transport; u prošlom mesecu.
— odeća, oprema i potrošni materijal	2 meseca	80%	
3) ARTILJERIJA«			
— oružje i materijal	2 meseca	70%	
— municija za artiljeriju	3 bojeva kompleta	95%	
— pešadiju			
— ručne bombe			
4) INŽENJERIJA	2 meseca	70%	
5) VETERINARSKA SLUŽBA	2 meseca	96%	
6) AUTO-MOTO SLUŽBA			
— gorivo	30 jedinica	115%	
— mazivo	30 jedinica	360%	
— rezervni delovi	2 meseca	70%	
7) HEMIJSKA SLUŽBA	2 meseca	99%	

Može se smatrati da je na tom bojištu plan ispunjen za 75%.

Nema dovoljno stočne hrane i mesa. Međutim, raspolaže se znatnim količinama maziva.

9. — 11. armija (Grčka)

10. — Jegej

Ukupni podaci o operativnoj i pozadinskoj situaciji na Balkanu i Jegeju na dan 1. juiia 1943 — XXI

a) — Italijanske združene jedinice

— 2. armija (Slovenija — Hrvatska — Dalmacija)	
pešadijskih jedinica	10
brzih jedinica_____	1
— Crna Gora	
pešadijskih jedinica_____	4
alpinskih jedinica	1
— 9. armija (Albanija)	
pešadijskih jedinica_____	4
— 11. armija (Grčka)	
pešadijskih jedinica (uključujući	
Krit)	9 + 1 brigada (LI)
— Jegej	
pešadijskih jedinica	2

Ukupno divizija 31 + 1 brigada

b) — Ukupna jačina ital. združenih jedinica: oko 657.000 ljudi

•e) — Prosečna jačina združenih jedinica:

(izražena u procentima u odnosu na formacijski sastav):

— 2. armija (Slovenija — Hrvatska — Dalmacija)	95%
— Crna Gora.	95%
— 9. armija (Albanija).	85%
— 11. armija (Grčka).	90%
— Jegej.	94%

•d) — Celokupna situacija pozadinskog snabdevanja (ispunjenje plana izraženo u procentima u odnosu na planiranu količinu):

— 2. armija (Slovenija — Hrvatska — Dalmacija)	70%
— Crna Gora.	75%
— 9. armija (Albanija).	75%
— 11. armija (Grčka, isključujući Krit)	55%
— Jegej.	65%

BR. 84

ZABELEŠKA PUKOVNIKA GRINJOLA O RAZGOVORU GUVERNERA CRNE GORE PIRCIJA BIROLIJA 2. JUNA 1943. U SOLUNU SA NEMAČKIM KOMANDANTOM JUGO- ISTOKA GENERALOM LEROM POVODOM SARADNJE NE- MAČKIH I ITALIJANSKIH JEDINICA U OPERACIJI „SVARC“¹

IZVOD IZ RAZGOVORA U SOLUNU (2. jun 1943.)

Program posete

- U 9,30 č: polazak sa aerodroma u Podgorici.²
- U 11,30 č: dolazak na aerodrom u Solunu.
- U 12 č: prijem u Komandi Jugoistoka, razgovor sa generalom Lerom (Lohr) i njegovim štabom.
- U 14 č: ručak u rezidenciji generala Lera.
- U 15 č: obilazak grada Soluna automobilom.
- U 16,30 č: polazak sa aerodroma.
- U 19 č: dolazak u Podgoricu.

Rezime razgovora

General Ler pozdravlja ekscelenciju Pircija Birolija [Pirzio Biroli] i izražava zadovoljstvo radi pune saradnje koja postoji između italijanskih i nemačkih jedinica u operacijama u Crnoj Gori.

General Pircio Biroli izjavljuje da će se ova saradnja u punoj meri i u svemu nastaviti kako bi se zajedničkim dogovorom resila sva neraščišćena pitanja. Smatra da bi, možda, bilo celishodnije da je formirana jedna zajednička komanda za rukovođenje operacijama, ah da se ipak, i sadašnjim postupcima, akcija protiv partizanskih snaga pokazuje veoma efikasnom i sigurno će dati željene rezultate. Izjavljuje da je već namera-
vao posetiti generala Lera u Solunu, ali da je ovu posetu odlagao jedino zbog iznenadnih događaja i pogoršanja situacije u Crnoj Gori.

General Ler izjavljuje da njegova Vrhovna komanda veruje da će se pitanja resiti na ovaj način i da se nada međusobnoj saradnji.

General Ler kaže da Saveznici vrše velike pripreme u severnoj Africi i da će svakako neki pokušaji biti izvršeni u prav-

¹ Preois dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 31/327—30.

² Danas: Titograd.

cu Balkanskog poluostrva. Odatle proističe potreba da se predvidi razoružavanje neregularnih formacija, koje bi mogle predstavljati veliku opasnost u slučaju iskrcavanja Anglo-Amerikanaca na Balkanu. Pokazuje jednu kartu razmere 1:250.000 na kojoj je, prema podacima iz nemačkih izvora, grubo prikazana dislokacija četničkih jedinica i snaga u Crnoj Gori i Hercegovini.

Kratka diskusija u pogledu tačnosti ovih podataka; s moje strane, ispravljam podatke nemačke komande u vezi sa prisustvom oko 1.500 naoružanih ljudi u blizini Dubrovnika i oko 1.000 u rejonu Trebinja; načelno potvrđujem podatke koji se odnose na druge formacije ali ističem da ukupan broj treba znatno sniziti. Dok nemačka komanda ovaj broj procenjuje na oko 12.000 naoružanih četnika, moje je mišljenje da je reč o ukupnom broju ne većem od 7.000—8.000 kao maksimum.

General Pircio Biroli se slaže da se pristupi čak i prisilnom razoružavanju svih belih formacija na čijem se čelu nalaze Đurišić i Mihailović, i izjavljuje spremnost da u ovom razoružavanju učestvuje svim snagama koje mu budu stajale na raspolaganju, čim se završi uništavanje partizanskih divizija na Durmitoru. Smatra celishodnim da se od ovoga isključe formacije „zelenša”³, koje su se pokazale kao pouzdane i koje mogu efikasno pomoći u odbrani teritorije, čak i u slučaju napada Saveznika.

General Ler izjavljuje da je primio naređenje od svoje Vrhovne komande da pristupi rasformiranju svih četničkih formacija u Crnoj Gori bez razlike, i da će što se tiče „zelenša” sačekati precizno objašnjenje svoje Vrhovne komande; ipak, nada se da bi želja guvernera Crne Gore mogla biti usvojena; međutim, izražava sumnju u pogledu formacija Stanišića koje bi general Pircio Biroli hteo da sačuva, jer mu se čini da je reč o jedinicama koje su pod neposrednom nadležnošću Mihailovića.

Na poziv da iznese podatke o situaciji kod četnika u Hercegovini, general Biroli je rekao:

— predočavam naredbu komande VI armijskog korpusa od 1. juna u vezi sa rasformiranjem Dobrovoljačke milicije za borbu protiv komunista;

— izveštavam o privođenju Jevđevića⁴ i četničkih prvaka iz oblasti Splita i ukazujem da se mnoge porodice, među kojima i porodica Bačovića⁵, nalaze u fazi prebacivanja na italijansku teritoriju. Izjavljujem da je nastao potpun rasep između

³ Dopisano rukom: „i formacije Stanišića”.

⁴ Dobrosav, četnički vojvoda. Opširnije o njemu vidi tom XIII, knj. 2, dok br. 2.

⁵ Petar

nas i svih četničkih formacija koje su se zbog neodazivanja naređenju da predaju oružje stavile na taj način van zakona;

— izveštavam da se glavnina hercegovačkih formacija nalazi u pokretu prema severnom području i da se udaljila sa teritorije koju mi posedamo; preciziram da Baćović sa jednom jakom grupom, sastavljenom većinom od Bosanaca, namerava, ^{kako} izgleda, da krene u pravcu Bosne, kao i da nailazi na teškoće u pogledu snabdevanja životnim namirnicama. Izražavam mišljenje da će se, pod pritiskom teškoća logističke prirode, lokalne formacije automatski rasformirati, tako da će mnogi vojnici sakriti oružje i vratiti se u svoja sela radi nastavljanja radova na žetvi. Izveštavam generala Lera da četnici, koliko mi je poznato, bar zasad nemaju neprijateljske namere prema nemačkim jedinicama, a to se dokazuje činjenicom da nemačke kolone za snabdevanje neometano prolaze kroz celu teritoriju Hercegovine. Na kraju, izjavljujem da je svako snabdevanje hercegovačkih formacija životnim namirnicama potpuno prestalo od 20. maja i da nijedan četnik koji je vraćen od Nemaca nije ponovo upućen u jedinicu. Svaka informacija ove vrste, dostavljena Mihailoviću od četničkih starešina, za koju je saznalo nemačko obaveštajno odeljenje, treba da se smatra potpuno izmišljenom i lišenom svakog osnova. Komanda VI armijskog korpusa će sasvim sigurno izvršiti mere predviđene naredbom; nije bilo moguće preduzeti mere za prisilno razoružavanje jer su se četničke jedinice udaljile sa naše teritorije i nijedan naoružan četnik više ne vršlja u našoj zoni.

Razgovor prelazi na situaciju kod partizanskih snaga okruženih na Durmitoru i, kako po mišljenju generala Lera, tako i po mišljenju generala Pircija Birolija, ocenjuje se kao očajna. Prema informacijama koje sam u Hercegovini prikupio prethodnog dana, smatram ovaj optimizam preteranim, i generalu Leru u interesu situacije u Hercegovini predočavam celishodnost da se pažljivo osmatraju pravci prema Hercegovini jer, koliko mi je poznato, već su izvršene značajne infiltracije, kako u pravcu Drine tako i prema Čemernu.

General Ler zahvaljuje i prima k znanju. Preduzeto je prebacivanje SS-divizije prema Avtovcu i Čemernu i dovlačenje novih snaga sa područja Kalinovika.

Zatim, razgovor prelazi na situaciju koja će uslediti posle uništenja partizanskih divizija i odlaska nemačkih snaga sa teritorije Crne Gore. General Pircio Birolia traži pomoć od Nemaca u cilju potpunog razoružavanja formacija Đurišića koje se nalaze u severnoj Crnoj Gori i izražava bojazan da bi glavnina hercegovačkih četnika, nerazoružanih od VI armijskog korpusa, mogla da se vrati u Crnu Goru. General Ler izjav-

ljuje da će u mestu ostaviti jednu diviziju. Dva generala predvidela su sledeće faze operacija:

1) uništavanje partizanskih divizija okruženih na Durmitoru;

2) zajedničke operacije u cilju razoružavanja formacija Mihailovića;

3) zajedničke operacije u cilju razoružavanja četničkih formacija u severnoj Hercegovini, ukoliko se automatski ne rasformiraju ranije.

Sastanak se bliži kraju. S obzirom da sam izneo utisak da je general Ler shvatio da se naredba za rasformiranje Dobrovoljačke milicije za borbu protiv komunista odnosi na sve četničke formacije u Hrvatskoj, zahtevam da preciziram svoje mišljenje. Ukazujem da se naredba odnosi samo na hercegovačke formacije, koje mi smatramo kao najopasnije zbog tesne povezanosti sa Mihailovičem. Saopštavam podatke o jačini i dislokaciji formacija Dinare i Like kao i njihove karakteristike. Molim generala Lera da za formacije Dinare prihvati kriterijum progresivnog razoružavanja a da za formacije Like odobri da se razoružavanje odloži, precizirajući da je reč o odanim jedinicama koje dejstvuju u dobroj slozi sa hrvatskim jedinicama i pružaju koristan doprinos. Tražim od generala Lera da mi kaže da li se mere za razoružavanje odnose i na antikomunističke formacije na anektiranim teritorijama i u Sloveniji.

General Ler izjavljuje da ga ne interesuju formacije dislocirane na našoj teritoriji, kao i da se naređenje za razoružavanje odnosi na sve pravoslavne formacije i da stoga i formacije u Lici moraju biti razoružane. Ipak, prihvata kriterijum progresivnosti, izjavljujući da se moraju odrediti vremenske granice radi ostvarivanja pomenutih mera.

Na ovaj zahtev generala Lera izjavljujem da se razoružavanje može ostvariti u periodu od oko 2 meseca. General Ler prihvata. Sto se tiče formacija Like, insistiram da postignem odlaganje, ukazujući takođe i na mogućnost da ove formacije pretrpe korenitu promenu koja bi izmenila četnički karakter i izjavljujem da ću o mišljenju generala Lera izvestiti Komandu 2. armije.

General Ler mi preporučuje da ukažem Komandi 2. armije na neophodnost da se u slučaju iskrcavanja Saveznika na Balkanu odmah pristupi razoružavanju svih još postojećih formacija, kako na Dinari tako i u Lici. Primam k znanju i uveravam ga da ću po prednjem postupiti.⁶

⁶ Sledeći tekst dopisan je rukom.

General Ler me moli da ekšelenciji Robotiju [Robotti] prenesem njegove posebne pozdrave.

Zatim je sastanak zaključen.

Pukovnik:
(T.⁷ Grinjolo) [Grignolo]

BR. 74

TELEGRAM OPERATIVNOG ODELJENJA KOMANDE 2. ARMIJE OD 4. JUNA 1943. GENERALŠTABU KoV O REZULTATIMA RAZGOVORA U SOLUNU IZMEĐU NEMAČKOG GENERALA LERA I GUVERNERA CRNE GORE PIRCIJA BIROLIJA¹

Kopija za Odeljenje civilnih poslova 2. armije

KOMANDA 2. ARMIJE
Odeljenje civilnih poslova

Br. 7406/CP/0
Primljeno: 5. juna 1943 — XXI

TELEGRAM U ODLASKU

VP 10, 4. jun 1943 — XXI

KOMANDA 2. ARMIJE — OPERATIVNO ODELJENJE
GENERALŠTABU KoV — OPERATIVNOM ODELJENJU

i, radi znanja:

OBAVEŠTAJNOM ODELJENJU KoV

Br. 9101

U razgovorima u Solunu između generala Lera [Lohr], ekšelencije Pireija Birolija [Pirzio Birolini] i pukovnika Grinjola [Grignolo], predstavnika ove komande,² utvrđeno je sledeće:

Prvo. — Konstatovano je da su hercegovačke jedinice rasformirane, da su Jevđević i drugi eksponenti privedeni, ali je

⁷ Tomazo (Tommaso), na službi u 1. odeljenju Više komande oružanih snaga „Slovenija—Dalmacija“.

¹ Snimak kopije originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 403/713.

² Vidi dok. br. 73.

Constatovana i materijalna nemogućnost razoružavanja pojedinih jedinica, jer su se udaljile u pravcu severne Hercegovine.

Drugo. — Za razoružavanje dinarskih jedinica, s obzirom da su angažovane u operacijama, određen je krajnji rok od dva meseca, osim hitnog razoružavanja u slučaju neposrednog iskrcavanja neprijatelja na Balkanu.

Treće. — Zbog insistiranja generala Lera da se razoružaju jedinice Like zato što su pravoslavne, naš predstavnik je, s obzirom na ograničenu jačinu ovih formacija, njihovu pouzdanost i potrebu da se još zadrže, ostavio sebi pravo da pitanje uputi ovoj komandi na razmatranje. Ova komanda će odgovoriti posle referisanja tom Generalštabu i povratka ekscelencije komandanta armije u svoje sedište.

četvrto. — General Ler se nije interesovao za formacije drugih veroispovesti ni za formacije na anektiranim tetirorijama.

Peto. — Između guvernera Crne Gore i generala Lera postignuta je saglasnost takođe i za sledeće operativne faze: a) dovršavanje operacija za uništenje partizanskih snaga na području Durmitora; b) zajedničke operacije protiv jedinica Mihailovića u severnoj Crnoj Gori; c) zajedničke operacije za razoružavanje četničkih jedinica u severnoj Hercegovini, ako se prethodno same ne rasformiraju; d) što se tiče nacionalista u obalskom pojasu, general Ler je izjavio da očekuje naređenje svoje Vrhovne komande i da će ona, kako on smatra, prihvatiti italijansko stanovište.

2. armija 18450406

Tačnost prepisa overava:

^Načelnik Operativnog odeljenja
generalštabni pukovnik

Andelo Micikè

[Angelo Miccichè]

A. Micikè

[..]³

M.P.

³ Nečitak paraf.

BR. 75

IZVEŠTAJ KOMANDE 9. ARMIJE OD 13. JUNA 1943. VRHOVNOJ KOMANDI O NAPADU PARTIZANA NA VOZ U REJONU ŽELEZNIČKE STANICE PRESEK NA PRUZI RIČEVO — STRUGA¹

Vrhovna komanda
Odelj. teleprinter

nešifrovana *Primljena poruka*

Šifra O.

Datum i čas prijema
putem teleprinter

13. jun 1943 — XXI
(samo za vas)

Pošiljalac
9. ARM IJA
(TIRANA)

Datum i čas predaje 16001306
Upućeno
Vrhovnoj komandi
Komandi Grupe armija „Istok”

Br. 5233/op.

Izveštaj u 6 časova 13. juna

- 1) — U vezi tačke 2) mog telegrama 5197 od 12. tek., juče je oslobođena Bej-Klisura.²
- 2) — Noću između 9. i 10. tek. ustanička banda sastavljena od Bugara i Makedonaca napala je odeljenje kr. finansijske straže u Konskom (Ohrid AD—VS), povukavši se posle sukoba koji je trajao nekoliko sati. Na našoj strani nijedan gubitak, a ustanički gubici nisu mogli da se utvrde.³
- 3) — Ustanička banda izvršila je zaprečavanje žel. pruge, a zatim napala juče u blizini Preseka (Ohrid VS—BH) voz koji je iz Struge išao za Gostivar.⁴ I pored brzog i energičnog otpora, pratnja je savladana od strane nadmoćnijih ustaničkih snaga. Naši gubici: poginuo 1 oficir, 1 podoficir i 4 vojnika, dok su 2 vojnika ranjena. Pojačanje, koje je odmah upućeno iz Gostivara, započelo je sa čišćenjem zone.

General Dalmaco — 11201306 —

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 133/1575—6.

² Mesto u Albaniji.

³ Napad je izvršio NOP odred „Dame Gruev” (Vlado Ivanovski, n.d., str 140).

⁴ Napad je izvršio Kičevsko-mavrovski NOP odred (Zbornik, tom VII, knj. 1, dok. br. 78; AVII, dok. br. 4/6, k. 1366).

BR. 84

IZVEŠTAJ KOMANDE 9. ARMIJE OD 15. JUNA 1943. VRHOVNOJ KOMANDI O SUKOBU KVISLINŠKIH JEDINICA SA PARTIZANIMA U REJONU S. PRIDVORICE KOD KO-SOVSKJE MITROVICE¹

Vrhovna komanda
Odeljenje teleprinterera
nešifrovana *Primljena poruka*
Šifra O.

Datum i čas prijema 14001506
putem teleprinterera

15. jun 1943 — XXI
Datum i čas predaje 14 45 1506

Pošiljalac
TIRANA

Upućeno:
Vrhovnoj komandi
Komandi Grupe armija „Istok“
i na znanje:
Komandi 11. armije
Komandi 14. arm. korpusa
Komandi 26. arm. korpusa

Br. 5305/op.

Izveštaj u 6 časova 15. juna

- 1) — U dejstvu pod tačkom 1) telegrama 5264/op. od 14. tek.² utvrđeno je da je poginulo 15 ustanika, a uhvaćeno je 70 nenaoružanih lica, ali jako sumnjivih. Naši gubici iznose 3 mrtva i 5 ranjenih.
- 2) — Ujutru 11. tek. naši naoružani dobrovoljci došli su u sukob u zoni Pridvorica (Metohija — Drenica VK—GS) sa srpskim ustanicima koji su došli sa druge demarkacione linije i uspeli da ih potisnu. Gubici ustanika nisu utvrđeni. Gubici albanskih dobrovoljaca: 2 mrtva i 2 ranjena.
- 3) — Četrnaestog u 16,50 č primećena je neprijateljska podmornica na devet milja 285° od severnog rta luke Palermo.
- 4) — Prošle noći avioni nepoznate nacionalnosti nadletali su zone Peć—Priština i Arđirokastro. —

General Dalmaco — 12001506 —

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-820, r. 133/1571—2. *

² Redakcija ne raspoláže tim telegramom.

BR. 75

IZVEŠTAJ KOMANDE 9. ARMIIJE OD 16. JUNA 1943. VRHOVNOJ KOMANDI O NAPADU PARTIZANA NA ODELJNE FINANSIJSKE STRAŽE NA K. 1522 IZNAD GORNJEG SELA KOD PRIZRENA¹

Vrhovna komanda
Odelj. teleprinter

nešifrovana — *Primljena poruka*

Šifra DD.

16. jun 1943 — XXI:

Datum i čas prijema 14551606

putem teleprinter

(samo za vas)

Datum i čas predaje 16001606:

Pošiljalac

TIRANA

Upućeno:

Vrhovnoj komandi
Komandi Grupe armija „Istok“
i na znanje:

Komandi 11. arm. korpusa

Komandi 14. arm. korpusa

26. arm. korpusu

Br. 5340/op.

Izveštaj u 6 časova 16. juna 1943 — XXI

- 1) — Juče, za vreme leta u cilju obuke, naš lovački avion sunovratio se kod aerodroma Tirana. Pilot se spasao pomoću padobrana. Avion je pao na vojni kantonman i tom prilikom je poginuo konjički kapetan Konsiljo Mauricijo, jedan vojnik i 5 karabinijera, a ranjena su dva oficira i dvadesetak vojnika.
- 2) — Rano ujutru 12-og, naša patrola kr. finansijske straže iz Debercani² (Kumanovo—Skoplje NM—FG) sukobila se sa grupom od 15 krijumčara koji su došli sa bugarske

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 133/1568—70..

² Verovatno: Dobrčane, severoistočno od Gnjilana.

teritorije; uhvatili su njih deset, među kojima je jedan ranjen. Mi nismo imali gubitaka. Zaplenjeno je 10 džakova krijumčarene robe

- 3) — Uveče 14-og tek., albanski poručnik finansijske straže sa sedištem u Bilishsti (Pojani NM — GK), na prevaru je udaljio 4 italijanska finansa i pustio u kasarnu nekoliko bandita. Vodnik italijanske finansijske straže nastojao je da se suprotstavi, ali su ga ustanici ubili, odneavši oružje i municiju. U toku je čišćenje.
- 4) — Noću između 14. i 15. o.m., komunistička banda, došavši iz zone Jezerska (ZR — DR), Crni v. (ZI — OP) preko demarkacione linije, napala je naše odeljenje kr. finansijske straže na koti 1522³ (Kačanik ZN — DT). Finansijska straža odmah je pružila otpor, nateravši u bekstvo napadače.⁴ Gubici ustanika nisu utvrđeni. Na našoj strani nijedan gubitak. U toku je akcija čišćenja.
- 5) — Prošle noći nepoznati avioni nekoliko puta su preletali istočnu Albaniju. Pravac leta jug—sever i obratno. Vreme koje je proteklo od prelaska severne albanske granice pa do verovatnog njihovog povratka kreće se od jedan i po do dva sata.

General Dalmaco — 12301606 —

³ Ta kota nalazi se jugoistočno od Gornjeg Sela.

⁴ Napad je izvršila izviđačka patrola Sarplaninskog NOP odreda •<prema usmenoj izjavi potpukovnika JNA u penziji Aleksandra Sovtića, koji je učestvovao u toj akciji).

BR. 84

IZVEŠTAJ KOMANDE 9. ARMIJE OD 21. JUNA 1943. VRHOVNOJ KOMANDI O NAPADU NA AUTO-KOLONU NA PUTU DEBAR — STRUGA I O SUKOBU SA PARTIZANIMA KOD S. KARBURICE KOD KICEVA¹

Vrhovna komanda
Odeljenje teleprinteru

nešifrovana — *Primljena poruka*

Šifra — O —

21. jun 1943 — XXI

Datum i čas prijema 13202106
putem teleprinteru

Datum i čas predaje 1400210®

Pošiljalac
TIRANA

Upućeno —
Vrhovnoj komandi
Komandi Grupe armija „Istok“
i na znanje:
Komandi 11. armije
Komandi 14. arm. korpusa
Komandi 26. arm. korpusa

Br. 5505/op. —

Izveštaj u 6 čaova 21. juna

- 1) — Noću između 19. i 20. o. m., oružana banda, uz saučesništvo dvojice pripadnika albanske finansijske straže, upala je u prostorije male kasarne kr. finansijske straže u Lushnja² (Lushnja SK — OU), savladavši i zarobivši 2 italijanska vojnika i odnevši oružje i municiju.
- 2) — Ujutro 20. tek. na putu Debar—Struga, u blizini sela Džepište (Ohrid UO — BH), napala je ustanička banda 3 karabinijera u patrolnoj službi i ubila ih. Odmah zatim

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 133/1562—3.

² Mesto u Albaniji.

napala je ista banda auto-kolonu koja je naišla, stupivši u borbu sa vojnicima iz pratnje. Gubici ustanika nisu utvrđeni.³

Naši gubici: 9 ranjenih, a 2 nestala.

U toku je čišćenje zone.

- 3) — Po *podne* 20. o.m., na koti 1239 (Resen — ZP — BH)* naše jedinice stupile su u borbu sa naoružanim ustanicima. Gubici ustanika: 8 mrtvih, i neutvrđen broj ranjenih. Naši gubici: 1 mrtav i 3 ranjena. Zaplenjen 1 puškomitraljez i 8 pušaka, kao i razna municija. Dejstvo se nastavlja.⁵
- 4) — Prošle noći nad zonom Peći nadletao je avion nepoznate pripadnosti. Pravac leta — sever.

General Dalmaco 11202106

³ Redakcija ne raspolaže podacima o ovom napadu. U okolini Debra dejstvovala su tada mesne partizanske grupe kao i albanski partizanski odred pod komandom Hadži Lešija (Velimir Brezovski, n.d., str. 134—135).

⁴ Kota 1239 nalazi se jugoistočno od s. Karburice (kod Kičeva).

⁵ Jaki italijanski delovi Kičevskog garnizona i balisti pod komandom Mefaila Sehua napali su iznenada Kičevsko-mavrovski NOP odred, koji se posle borbe povukao po grupama na teren Mavrova. Prema izveštaju 2. odreda 1. operativne zone Makedonije od jula 1943. Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, u sukobu iznad s. Karburice Odred je imao 3 mrtva, 1 je živ uhvaćen, a oko 12 je nestalo, nanevši neprijatelju gubitke od 6 mrtvih (2 oficira) i 3 ranjena (Zbornik, tom VII, knj. 1, dok. br. 95).

IN CHIARO - Messaggio in Arrivo - IN CHIARO

Qualific. **-O-**

Data **21 giugno 1943-XYL**

Data e ora di ricezione **13202106**

Data e ora di consegna **13002106**
 Indirizzo

A mezzo **telescrivante**
 Autorità mittente

T I R A E A

COMANDO SUPREMO
COMANDO GRUPPO ARMATE EST
P.C. COMANDO 11^a ARMATA
COMANDO XIV CORPAMILES
COMANDO XXI CORPAMILES

NR.5505/OP /./

NOI TATTORI 6 GIORNO 21 GIUGNO

- 1°) - *Notte sul 20 corrente banda armata con complicità 2 (due) guardie finanza albanesi est penetrata in locali caserma R.G.P. Dushnja (Dushnja SH-01) sopraffacendo et catturando 2 (due) militi italiani et asportando armi et munizioni del posto /./*
- 2°) - *Mattino 20 corrente su rotabile Dibra Struga nei pressi villaggio Dsjepente (Orida UC-8H) banda ribelli habet aggredito 3 (tre) CC.RR. in servizio di pattuglia uccidendoli /./ Subito dopo stessa banda aggredita autocorona sopraggiunta impegnando conflitte con militari componenti scorta /./ Perdite ribelli non accertate /./ Perdite nostre 9 (nove) feriti et 2(due) dispersi /./ (continua)*

(1) Staffetta - telesecreto - telefono.

BR. 84

IZVEŠTAJ KOMANDE 9. ARMIJE OD 23. JUNA 1943. VRHOVNOJ KOMANDI O HAĀŠENJU 14 KOMUNISTA U BЛИZINI S. DRAJĆICA KOD PRIZRENA¹

Vrhovna komanda
Sifrantsko odeljenje

Sifrovana *Primljena poruka* — šifrovana

Vrlo hitno

23. jun 143 — XXI

Datum i čas prijema 22/6, 21,15
putem radija

Datum i čas predaje Sifr. odelj. 23/6—03,05
„ „ završenog dešifrovanja: 23/6—04,25
 23/6—04, 25

Pošiljalac:
9. armija

Upućeno
Vrhovnoj komandi

Tekst: 5536/op. Od Komande 9. armije

Vrhovnoj komandi i na znanje 11. armiji

Izveštaj u 6 časova 22. juna.

- 1) — Veza telegram 5442 od 19. tek. Operacija čišćenja na poznatom području na trouglu Tirana—Drač—Pekini (Peqini) završena je. Dajem pregled ukupnih rezultata. Utvrđeni gubici neprijatelja: 69 mrtvih, ostali gubici, prikupljeni iz pouzdanih izvora, iznose još preko 100 mrtvih i ranjenih i 198 uhapšenih; zaplenjen materijal: jedan mitraljez i jedan minobacač od 45 mm, 19 pušaka i 2 pištolja, kao i 2 puna sanduka municije i 9 sanduka od kojih svaki sadrži oko 40 kg barutnog želatina tipa

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 133/1560—61.

„G 12“, razne opreme, 6 cerada za vozila i gorivo.
Naši gubici: 5 mrtvih i 18 ranjenih.

- 2) — Uveče 19. o. m. u blizini Drajčića (Kačanik ZI — DR) jedinice M.F.A.² zarobile su 14 komunista, koji su se spustili sa Crnog vrha (ZL — DF) u cilju snabdevanja bande koja je raspoređena na Sar-planini.³
- 3) — Prošle noći nadletali su avioni nepoznate nacionalnosti više puta istočnu i južnu Albaniju. Pravac jug—sever i obratno. 173022.

General Dalmaco

² Verovatno skraćenica za Milizia fascista del'Albania (Fašistička milicija Albanije).

³ Prilikom pokušaja da se priključe Sarplaninskom NOP odred uhapšeni su pripadnici NOP-a iz Peći i okoline koji su se nalazili na radu u Kuksu (Albanija), sklanjajući se pred terorom okupatora i kvinslinga. Tom prilikom pošla je u partizane grupa od oko 90 ljudi, koju je nadomak Kuksa prihvatila jedna desetina Sarplaninskog NOP odreda. Međutim, dva dana kasnije, jedan od vodiča je napustio grupu i italijanskoj policiji u Prizrenu prijavio da se jedna velika grupa kreće prema Sar-planini da bi stupila u partizanski odred. Nakon toga grupa je morala stalno da izmiče blokadama italijanske vojske i kvinslinških bandi. Posle šestodnevnog napornog putovanja veći deo grupe je stigao ispod Crnog vrha na Sari, gde se nalazila baza Odreda (opširnije o tome vidi: Slobodan Mirić, Desanka Zivulović, Vitomirica — Radoinja, Prosveta, Beograd, 1960, str. 116—117; tom I, knj. 19, dok. br. 43 i 45 i dok. br. 86 ove knjige.

BR. 80

**IZVEŠTAJ GUVERNATORATA CRNE GORE OD 25. JUNA
1943. O ČIŠĆENJU ZONA DONJEG TOKA PIVE, ZABLJAKA,
VILUSA, KUČA I PEPIČA I O STRELJANJU 180 RODOLJU-
BA — ZATVORENIKA U KONCETRACIONOM LOGORU U
BARU¹**

Vrhovna komanda
Odelj. teleprintera
nešifrovana *Primljena poruka*

šifra PA

25. jun 1943 — XXI

Datum i čas prijema 16002506
putem teleprintera

Datum i čas predaje 16502506

Pošiljalac
Guvernatorat Crne Gore

Upućeno:
Vrhovnoj komandi

i na znanje:

Komandi Grupe armija „Istok“

COLITOB² — Jugoistok

Br. 4625/op. Upućeno Vrhovnoj komandi i na znanje K-di
Grupe armija „Istok i Colitob—Jugoistok.

Izveštaj od 06,00 h od 24. juna do 06,00 h 25. juna 1943.

Za vreme Čišćenja koje je u toku u zoni donjeg toka Pive i u okolini Zabljaka, ubijena su dva partizana, pritvoreno oko stotinu sumnjivih lica i prikupljeno 16 pušaka sa municijom. Nađeno je 50 leševa partizana. Ponovo je čišćena zona Vilusa

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 133/1485—6.

² Nepoznata skraćenica. Verovatno: Italijanska misija za vezu kod komandanta Jugoistoka (Oberbefehlshaber Südost).

(Trebinje US — FV). Preduzeto je čišćenje zone Kuči — severo-istočno od Podgorice i zone Pepići (sekcija Cetinje XI — DT); na ovoj drugoj prostoriji raspršena je jedna grupa ustanika, uz gubitke koji nisu utvrđeni. Ranjen je jedan nacionalista.

(Nastavak br. 4625/OP — Drugi deo)

U vezi našeg telegrama 4307/op., jutros je u više mesta. Crne Gore streljano ukupno 180 komunista, koji su bili internirani u koncentracionom logoru u Baru; ovo je odmazda za utvrđeno streljanje 9 naših oficira i nekoliko vojnika, koji su bih zarobljenici partizana.³

Privremeni guverner
Gen. Ronkalja [Roncaglia]⁴

³ Po naređenju guvernera za Crnu Goru streljano je 180 zatvorenika — rodoljuba kao odmazda za težak poraz 383. puka divizije „Venecija“ u borbi na Bioču 14. i 17. maja. Dvadeset zatvorenika je streljano u Andrijevići, 20 u Beranama (sada: Ivograd), 30 u Podgorici (sada: Titograd), 20 u Nikšiću, 30 na Cetinju, a ostali u drugim mestima Crne Gore (Glas Crnogorca, br. 129, 26. jun 1943; Lekić Radovan, Andrijevički srez 1941—1944, Obod, Cetinje, 1961, str. 361; Pobjeda br. 7, 31. decembar 1944).

⁴ Erkole (Ercole)

IN CHIARO - Messaggio in Arrivo - IN CHIARO

Qualifica	Data
Data e ora di ricezione	Data e ora di consegna
A mezzo (1)	Indirizzo
Autorità mittente	
(SEQUITO NUMERO 4525/OP - PARTE SECONDA)	

Riferimento nostro teletscritto 4307/OP stamane est stato passato per le armi in varie località del Montenegro un totale di 100 (centottanta) comunisti già internati nel campo concentramento Antivari quale rappresaglia per la fustigazione accertata di nostri 9 (nove) ufficiali et alcuni militari e: truppa prigionieri dei partigiani./.

- IL GOVERNATORE INTERINALE GEN. RONCAGLIA -

BR. 84

IZVEŠTAJ GUVERNERA CRNE GORE GENERALA PIRCIJA BIROLIJA OD 26. JUNA 1943. MUSOLINIJU O DVOGODIŠNJOJ DELATNOSTI JEDINICA, KOMANDI I CIVILNIH FUNKCIONERA¹

GUVERNER CRNE GORE

Arm. general A. Pircio Biroli [A. Pirzio Biroli]

R i m, 26. juna 1943 — XXI G
11

E k s e l e n c i j o ,

Moj prekratki boravak u Rimu nije mi dozvolio da zatražim čast da me Duče primi.

Zbog toga bih Vam bio neizmerno zahvalan ako šefu vlade uručite priloženi izveštaj; želeo bih da ga Duče pročita sa posebnom blagonaklonošću.

Srdačan pozdrav,

gen. A. Pircio Biroli

Ekselenciji

DE CEZARE [DE CESARE]

ličnom sekretaru Dučea

Rim

DUCE

Na završetku nedavnog operativnog zahvata, koji je doveo do razbijanja, a zatim i do uništenja u Crnoj Gori najjače komunističke organizacije Balkana,² i uoči datuma koji će označiti izvesne izmene u mojoj funkciji guvernera Crne Gore, dužnost mi je da u ovom izveštaju dam kratak pregled moje celokupne aktivnosti na ovoj teritoriji, sve od dana kada sam imao čast da preuzmem upravu nad Crnom Gorom. —

Vama je, **Duče**, poznata političko-vojna situacija u Crnoj Gori jula 1941. godine, kada su se italijanske divizije pod mojom komandom morale prebaciti iz Albanije da bi ugušile nacio-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 347/578—602.

² Reč je o operaciji „Švarc" (vidi dok. br. 38, 72 i 90).

nalno-komunistički ustanak,³ podstaknut vestom propagandom Londona i Moskve, a koji je takođe uživao i podršku dela Crnogoraca koji su — nakon što su, gotovo začuđeni, prisustvovali brzom propasti jugoslovenske države — videli kako se njihova zemlja teritorijalno sakati, što bi, svakako, imalo osetnih posledica na privrednu budućnost Crne Gore. —

Nacionalisti i komunisti, iako podstaknuti sasvim različitim idealima, ujedinili su svoje snage protiv okupatora, nadajući se da će, nakon srećnog ishoda ustanka, moći postaviti u zemlji trajne osnove za budući razvoj težnji i jedne i druge strane.⁴

Italijanske trupe su uspele — upornošću i smelošću koju su naši vojnici umeli na svakom mestu dokazati — da, sa sada već poznatim podvizima hrabrosti, uguše ustanak u roku od mesec dana i da ponovo potvrde čast italijanskog oružja na tuđinskom tlu. —⁵

Trebalo je tada, u okvirima opšte situacije, ponovo uspostaviti normalni civilni život u Crnoj Gori, održavajući pri tome trupe u stanju pripravnosti, kako bi mogle da savladaju bilo kakvo iznenađenje.

Prvi potez moje vlade bio je taj što smo — inteligentnim i neumornim delovanjem svih vojnih komandi, komandanta kr. karabinjera i šefa policije, koji su bez izuzetka bili verni tu-mači mojih uputstava — pridobili glavne eksponente nacionalista, odvojili ih od partizana — komunistu, sa kojima su ih sjedinjavale, u krajnjoj liniji, potrebe tadašnjeg trenutka, ali isto tako razdvajali jasno oprečna gledanja i politički interesi. —⁶

Teško i krajnje delikatno bilo je, posebno u tom trenutku, probrati elemente koji su se mogli definisati kao nama naklonjeni ili kao naši protivnici. Ovaj zadatak bio je poveren kr. karabinjerima koji su — uz najužu saradnju sa komandama voj-

³ Vidi tom XIII, knj. 1, dok. br. 56, 73. i 78.

⁴ i ⁶ Crnogorski narod je masovno prihvatio poziv KPJ na oružanu borbu protiv okupatora. U ustanku se našao i deo velikosrpski i separatistički orijentisanih elemenata. Međutim, nakon ofanzive italijanskih trupa i gubitka oslobođene teritorije, većina federalističkih voda otvoreno se stavila u službu okupatora stvarajući svoje oružane odrede koji su čuvali pojedine objekte. Istovremeno su velikosrpski elementi, izjašnjavajući se na rečima protiv okupatora, optuživali komuniste za preuranjeni ustanak i represalije italijanskih trupa nad narodom, da bi krajem 1941. i oni stupili u otvorenu saradnju sa okupatorom, napadajući partizane zajedno s italijanskim okupacionim trupama (Pregled istorije Saveza Komunistu Jugoslavije — u daljem tekstu: Pregled istorije SKJ —, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1963, str. 321—323).

⁵ Vidi tom XIII, knj. 1, dok. br. 42, 43—48, 53—63, 66—68, 71—74, 76—83. .

nih posada — umeli da prebrode sve teškoće proizišle iz brzog raspada ranije postojeće organizacije jugoslovenske policije. —

Crnogorski nacionalisti su se odazvali pozivu; posebno su saradivali sa italijanskim vlastima u eliminisanju komunističkih čelija, koje se u unutrašnjosti zemlje nisu odrekle svoje rabe da u Crnoj Gori ponovo zavedu teror i uništavanje. —

U međuvremenu civilne su vlasti postepeno preuzele svoje funkcije i stanovništvu obezbedile onaj minimum mogućnosti potrebnih za vraćanje normalnom životu. —

Pa ipak se komunistička opasnost još nije mogla smatrati jf iščezlom, baš kao ni komunističke formacije koje su, reorgani-
zovane i brojčano ojačale, nastojale da se oporave od prvog udarca zadatog im od naših trupa. —

Komunistička ideja, prekomerno raširena, prodrla je i među razvijenije društvene klase za vreme jugoslovenskog režima, koji je svoju akciju ograničavao na to da prati njen razvoj, no nikada nije ni pokušao da je uništi; zbog toga se ona još uvek osećala među masama. — Tokom zime 1941—1942. godine, partizani su ponovo pokušali da ožive ustanak; i ovog puta potvrdile su intervencije naših divizija raniji uspeh i ispisale nove stranice poštvovanja i hrabrosti. —

Još i danas mi je draga uspomena na decembar 1941. godine u Pljevljima, kad je slavna alpinska divizija „Pusterija“ [„Pusteria“],⁷ pod komandom hrabrog generala Espozita [Esposito],⁸ nosioca zlatne medalje, nanela neprijatelju takve gubitke da je on odustao od svojih namera. —

Nije na odmet podsetiti se i hrabrog žrtvovanja oficira i vojnika od kojih su partizani zahtevali da pogaze fašističku veru u čije su ime napadali neprijatelja, a njihovu su privrženost ideji fašizma sigurno svedočile partijske knjižice od kojih se nikada nisu odvajali, pa ni u časovima najvećeg rizika da će biti zarobljeni, i koji su odgovorili sa ponositim i odlučnim „ne“, prihvatajući, s ponosom svojstvenim Italijanima, patnje, pogrde, zlostavljanja i, na kraju, smrt. —

I tako je proleće 1942. godine zateklo Crnu Goru u situaciji koju bih skoro mogao nazvati privilegisanom, ako se uporedi sa situacijom u ostalim zemljama, bliskim ili dalekim, u kojima su se takođe dešavali istovetni događaji. —

Komunistička opasnost bila je proterana van granica; stanovništvo, materijalno i duhovno smireno, pristupalo je nacio-

⁷ Reč je o neuspehom napadu Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku na italijanski garnizon u Pljevljima 1. decembra 1941. godine. Partizanske snage nisu uspele da zauzmu grad pa su se 2. decembra povukle pretrpevši teške gubitke: 213 poginulih i 275 ranjenih — boraca (tom III, knj. 1, dok. br. 147; knj. 4, dok. br. 11 i"83).

⁸ Đovani (Giovani)

nalističkom pokretu, zamoreno borbom i podnošenjem bede, žalosti i nasilja.⁹ —

Dužan sam ovde podsetiti u kolikoj je meri bila dragocena za akciju moje vlade saradnja koju su nam ponudili nacionalisti i njihove od nas priznate oružane organizacije; ta je saradnja postepeno jačala. —

Uprkos srećnog ishoda dve naše intervencije protiv ustaničkih partizanskih formacija, morali smo da u svakom času budemo budni, posebno u zemlji gde morfologija terena pogoduje zasedama i sabotažama. —

Zbog operativnih potreba na ostalim sektorima, snage koje su mi stajale na raspolaganju — brojno nedovoljne za izvršenje zadataka koji su im u takvoj situaciji bili postavljeni — nisu se mogle povećavati. Nisam ni ja mogao da tražim od ljudstva dodatne napore, veće od onih kojima je i inače bilo izloženo, i koje je prihvatilo sa oduševljenjem i privrženošću, ne osvrćući se na teškoće koje je nametao surovi teren i oštra zima (na sektoru divizije „Pusterija“, 1941—1942. godine, temperatura se zimi spuštala i do -40°), a to su: odricanja zbog nemogućnosti redovnog odlaska na odsustva; teškoće u ishrani usled siromaštva zemlje i zbog neredovnog dovoza redovnih sledovanja i poklona, što je bilo posledica manjkavosti pomorskog transporta. —

Bio sam, dakle, primoran da, uz odobrenje viših vlasti, uz bok mojih trupa svrstam nacionalističke oružane formacije i da njima poverim čuvanje saobraćajnih veza kao i čuvanje manjih udaljenih naselja gde nisu postojala naša uporišta. Još jednom moram da priznam da su nacionalisti — bez obzira što su pripadali četničkoj organizaciji, koja je tada bila tek u početnoj fazi organizovanja — dali dragoceni doprinos u borbi protiv komunista, naročito u proleće 1942. godine, kad je ta organizacija pretrpela teške gubitke i kada je — što je još važnije — iskopan duboki i nepremostivi jaz između četnika i komunističkih ustanika. —

Godina 1942. značila je, dakle, oživljavanje svih aktivnosti u Crnoj Gori, i pored svakojakih prepreka koje su vojnici i civili, zalaganjem koje je vredno pohvale, sagledali i prevazišli, tako da je u zemlji sačuvano ranije postignuto stanje. —

⁹ Usled brutalnih represalija okupatorskih trupa nad narodom i četničke strahovlade, u Crnoj Gori je, početkom 1942, došlo do kolebanja dela narodnih masa. Četnici su organizovali svoju vlast, sproveli mobilizaciju za svoje odrede i progonili pristalice NOP-a. Šireći duh demoralizacije i pasivnosti, četnici su u jednom delu Crne Gore preuzeli inicijativu i postizali izvesne uspehe. Ubrzo se pokazalo da su to prolazni i nepostojani uspesi (Pregled istorije SKJ, str. 360—362).

Rivalstvo među vođama i suprotnosti među unutrašnjim političkim strujanjima (koja smo mi veoma često koristili u našem interesu), različite aspiracije u vezi sa budućim položajem Crne Gore, želje za teritorijalnom ekspanzijom prema najčišćim i najprirodnijim granicama, i borbe među raznim veroispovestima koje vuku koren od drevnih vremena, iziskivali su od italijanskih vlasti još veće napore. — Uprkos svemu tome život je počeo da se odvija normalnim ritmom. — To dokazuju: poboljšanje poljoprivrede, oživljavanje tržišta i trgovinskog prometa, kako unutrašnjeg tako i spoljnog, reaktivizacija javnih službi, reorganizacija školstva, javni radovi, organizovano pružanje pomoći omladini i stanovništvu uopšte, oživljavanje naplate poreza, ponovno otvaranje fabrike duvana u Podgorici, čija je proizvodnja u stalnom porastu, povećanje prihoda u takvoj meri da je bilo moguće učtvorostručiti godišnji promet. —

I tako je u toku jedne godine — shodno uputstvima koja ste mi Vi, Duče, usmeno dali u leto 1942. godine — Crna Gora mogla, zahvaljujući upornom radu italijanskih vlasti, da živi relativno mirnim životom i prestala je da bude poprište borbi partizanskih hordi. —

Međutim, tokom zime 1942—1943. godine, oružana organizacija Titovih bandi i bandi Moše Pijade dostigla je na Balkanu, no *van granica Crne Gore*, takvu tačku razvoja da su snage Osovine morale ponovo da povedu borbu i operacije protiv komunista na teritoriji Bosne i Hercegovine. —¹⁰

Poprište borbi bila je sada teritorija koja samo graniči sa Crnom Gorom i zbog toga se u meni javila briga kako da se izbegne da partizani — potisnuti od italijansko-nemačkih snaga — ponovno ne pređu zapadnu i severozapadnu granicu moje teritorije i da ponovno ne upadnu u Crnu Goru. — S obzirom da su postojeće snage bile nedovoljne, što je već podvučeno (što se posebno osetilo povlačenjem divizije „Alpi Graje" [„Alpi Graie"], koja bi, inače, predstavljala jaku manevarsku masu u mojim rukama), nisam mogao dozvoliti da rasipam naše jedinice i da ih uputim kao pojačanje jedinicama koje su vodile operacije pod komandom VI armijskog korpusa na bosansko-hercegovačkoj teritoriji. Zbog toga sam predložio da se tamo uputi jedna oružana formacija crnogorskih nacionalista koja bi — upotpunjujući već postojeći bojni raspored naših snaga — zatvorila prilaze Crnoj Gori, čime bi se sprečili ili bar odložili pokreti partizana prema istoku. — Moj predlog — kojeg su i sami Crnogorci, bojeći se da će se ustaničke bande vratiti na njihovu teritoriju, požurivali — bio je, takođe, prihvaćen i od komande 2. armije, koja je bila direktno zainteresovana za ope-

¹⁰ Vidi dok. br. 14, 23, 25, 26 i 36.

racije i, u početku, odobren i od naše Vrhovne komande.¹¹ — No, kasnijom intervencijom, hrvatska vlada — koja je izjavila da ne želi da na njenu teritoriju dođu elementi „neprijateljski raspoloženi prema Hrvatskoj“, a bojeći se u stvari da bi dolazak Crnogoraca mogao da bude uzrok vršenja nasilja nad Hrvatima, kao osвете za ranije događaje¹² čija je žrtva bio jedan relativan broj Srba — oduprla se upotrebi crnogorskih nacionalista u periodu kada bi njihova intervencija bila nesumnjivo munjevita i dragocena. — Kasnije je upućen zahtev da se prebace crnogorske oružane nacionalističke formacije, no bilo je već kasno; dakle, događaji su se odvijali i partizanske mase, koje su izbegle opkoljavanje, zbijale su se upravo u zoni u kojoj je trebalo da Crnogorci, da je početni predlog bio prihvaćen, spreče prolaz neprijatelja. —

Pod takvim okolnostima za mene je bilo zadovoljstvo primati saopštenja vojnih komandi koje nisu bile pod komandom Guvernatorata, a kojima su me obavještavale tokom trajanja celog operativnog zahvata o disciplinovanom držanju oružanih formacija koje sam ja odabrao i uputio da operišu van meni poverene teritorije; one su svojim držanjem izazvale divljenje i samog hrvatskog stanovništva. —

Razvoj događaja na teritoriji pod jurisdikcijom VI armijskog korpusa dozvoljavao je već tada da se jasno nasluti kakve su namere partizana, i to: prebacivanje u Crnu Goru i ponovno afirmisanje na toj teritoriji ili, pak, prebacivanje preko Crne Gore u Albaniju, a možda i dalje.¹³ — Ostvarenje prvog plana bilo bi dovoljno da neprijatelj postigne briljantan uspeh, jer njegovo učvršćenje u Crnoj Gori, gde bi mu i uslovi prirodne sredine išli na ruku i gde bi mu se, bar u nekim zonama, stanovništvo spontano pridružilo, omogućilo bi mu da on zagospodari tvrđavom sa izrazitim prednostima, iz koje bi mogao da održava veze sa susednim teritorijama i odakle bi mogao da pomaže kasniji razvitak komunističkog pokreta. —

U svakom slučaju bilo je apsolutno potrebno da se u Crnoj Gori neprijatelju zada smrtonosni udarac. —

A da bi se taj cilj postigao bilo je potrebno povećati u znatnoj meri brojnost raspoloživih snaga, jer — ne samo što se na taj način mogla okupiti jaka masa sposobna da opkoli ustanike i da ih prisili da prihvate bitku, onemogućujući im da primene njihovu dobro poznatu taktiku izbegavanja frontalne borbe sa brojno nadmoćnim neprijateljem — već je trebalo, takođe, i već postojeća uporišta obezbediti na takav način da se

¹¹ Vidi dok. br. 15 i 17.

¹² Reč je o ustaškom klanju Srba na teritoriji NDH.

¹³ Vidi dok. br. 90.

potpuno isključi bojazan da će ih neprijatelj nadvladati; jedino na taj način mogao se obezbediti mir među stanovništvom. •—

Ovog puta neprijatelj se pojavio ratoborniji no ikada, obilato snabdeven odličnim naoružanjem, spreman na sve, duhovno pripremljen. —

Preko jednog od mojih oficira, kojeg sam izričito po tom zadatku uputio u Rim, zatražio sam da se obustavi prebacivanje divizije „Venecija“ u Grčku i da se u Crnu Goru upute druge jedinice (dve divizije, od kojih jedna alpinska), bar za period potreban, po najstrožim kriterijumima, za vođenje operacija. —

Posle živog insistiranja, uspeo sam da zadržim diviziju „Venecija“. Nemogućnost da se upute bročano jaka pojačanja iz majke domovine ili sa drugih sektora, približavanje partizanskih snaga, koje su posle uspeha u Bosni još više ojačale, tako da su krajem marta 1943. godine uspele da forsiraju Drinu,¹⁴ navele su me da u tom času zatražim od Vrhovne komande da se ona zainteresuje kako bi i nemačke snage učestvovala u uništenju komunističkih partizana u Crnoj Gori. —

Operacije su otpočele 27. maja i završene su 17. juna. Tog dana doživeo sam ogromno zadovoljstvo da Vrhovnoj komandi uputim poruku, koju u nastavku prepisujem:

„ZAVRŠEN JE OPERATIVNI ZAHVAT PROTIV TITOVIH PARTIZANSKIH FORMACIJA KOTE SU POKUŠALE DA IZ HRVATSKE, PR^KO CRNE GORE, PRODRU U ALBANIJU, A KOJI JE OTPOČEO HEROJSKIM OTPOROM 383. PEŠADIJSKOG PUKA DIVIZIJE „VENECIJA“ [VENEZIA! U ZONI PIPERÁ, UZ NAKNADNO POJAČANJE 127. PUKA DIVIZIJE „FIRENCE“ [FIRENZE] I SNAŽNU PODRŠKU I DRAGOCENO UČEŠĆE ARTILJERIJE ALT NEPRIJATELJSKE FORMACIJE, POTISNUTE SA JUGA I SA ISTOKA OD DIVIZIJE „FERRARA“ [FERRARA], „TAURINENZE“ [TAURINENSE], 83. PEŠADIJSKOG PUKA DIVIZIJE „VENECIJA“, CXI BATALJONA CRNIH KOŠULJA, PRVE NEMACKE BRDSKE DIVIZIJE, 724. NEMACKOG PEŠADIJSKOG PUKA I 61. BUGARSKOG PEŠADIJSKOG PUKA, ZADRŽANE U POVLAČENJU OD SS-DIVIZIJE „PRINC EUGEN“ [PRINZ EUGEN], BRANDENBURŠKOG PUKA I UDARNIH GRUPA NEMACKE 118. I 369. DIVIZIJE, BILE SU OPKOLJENE IZMEĐU PIVE, DRINE I SUTJESKE ALT POSLE 34 DANA BORBI KOJE SU BILE JOŠ TEŽE ZBOG PAKLENIH USLOVA TERENA SEVERNE CRNE GORE IZMEĐU KANJONA ZETE, TARE, PIVE I SUTJESKE, DRINE, KAO I OČAJNIČKOG OTPORA PARTIZANA, NAŠE SU DIVIZIJE, U POTPUNO SINHRONIZOVANOJ AKCIJI I ZADIVLJUJUĆEM DRUGARSTVU SA NEMACKIM SNAGAMA, OPKOLILE I RAZBILE KOMUNISTIČKE BRIGADE I DIVIZIJE I SKORO IH U CELINI UNIŠTILE ALT MALOBROJNI OSTACI, PROCENJENI NA OKO 2500 LJUDI, NEKADA NAJBROJNIJE KOMUNISTIČKE ORGANIZACIJE NA BALKANU BEŽE SEVERNO OD DRINE GONJENI OD NEMACKIH ODREDA I

¹⁴ Jedinice 2. dalmatinske NOU brigade forsirale su 6. aprila r. Drinu kod s. Mješaja, a jedinice 1. proleterske NOU brigade 8. aprila kod Ustikoline (tom II, knj. 9, dok. br. 19, 23—29 i 36 i tom IV, knj. 12, dok. br. 33, 36, 47, 48, 197, 201 i 205).

NEPREKIDNO TUČENI OD AVIJACIJE, TAKO DA SE USKORO MOŽE PREDVIDETI NJIHOVO POTPUNO UNIŠTENJE ALT KAO STO SAM VEĆ RANIJE BIO PREDVIDEO MOJOM DNEVNOM ZAPOSVCU BROJ 5 OD 26. MAJA, CRNOGORSKA VISORAVAN, OD KOJE SU PARTIZANI NAMERAVALI DA STVORE NEOSVOJIVU TVRĐAVU KOMUNIZMA NA BALKANU, POSTALA JE GROBNICA USTANIKA, PLAĆENIKA MOSKVE, LONDONA I VASINGTONA ALT OD 15. MAJA DO 15. JUNA NEPRIJATELJSKI GUBICI SU IZNOSILI 1500 MRTVIH I 2500 ZAROBLJENIH, SADA SE POVEĆAVAJU I NA OSNOVU KASNIJIH PODATAKA MOŽE SE SMATRATI DA PREVAZILAZE 10000 LJUDI ALT ZAPLENJEN JE ILI SE TEK SAKUPLJA OBILNI RATNI MATERIJAL ALT IAKO SU ITALIJANSKO-NEMAČKE TRUPE ZAPLENILE ILI PRONAŠLE BROJNI RATNI MATERIJAL, MOZE SE SMATRATI DA MNOGO TOGA JOS NIJE PRONAĐENO ZATO STO JE BAČENO U TOKOVE REKA ILI U DUBOKE PROVALIJE ALT REZULTATI POSTIGNUTI U TAKO KRATKOM ROKU DOKAZUJU ODLUČNOST I OŠTRINU BITKE KOJA, ZBOG TERENA NA KOJEM JE VOĐENA, PREDSTAVLJA LEP PRIMER VOĐENJA RATA U KRŠEVITIM PLANINAMA UZ UČEŠĆE BROJNIH DIVIZIJA I UZ GENIJALNA RESENJA VEOMA SLOŽENIH PROBLEMA VOJNOG SNABDEVANJA ALT KOMANDE ZASLUŽUJU POHVALU ZBOG PRAVOVREMENIH NAREĐENJA I UMESNIH PREDVIĐANJA A ODREDI TRUPA ZBOG POZRTVOVANJA I ODLUČNOG NAPADAČKOG STAVA ALT MEĐU JEDINICAMA POSEBNO SU SE ISTAKLE, TAKOĐE I PO OCENI NEMAČKIH SAVEZNIKA, DIVIZIJE „FERARA“ I „ALPINA TAURINENZE“ [ALPINA TAURINENSE! ALT UPRKOS BRZOG ZAVRŠETKA OPERATIVNOG ZAHVATA I NJEGOVOG SREĆNOG ISHODA, TREBA IMATI U VIDU DA SE NE MOŽE (PONAVLJAM NE MOŽE) SMATRATI DA SE CRNA GORA U POTPUNOSTI VRATILA U NORMALNO STANJE¹⁵ ALT TRUPE POD MOJOM KOMANDOM BICE SADA ZA DUZI PERIOD UPOTREBLJAVANE U MANJIM AKCIJAMA. ČIŠĆENJA SA CILJEM ELIMINISANIA USTANIČKTH GRUPA RAZASUTIH PO TERITORIJI, KOJIMA IDE NARUKU MORFOLOGIJA TERENA I KOJE U NEKIM MESTIMA UŽIVAJU ZAŠTITU STANOVNIŠTVA ALT ISTOVREMENO, KAO STO JE TO ODLUČENO NA POZNATOM DOGOVORU U SOLUNU, MORACE SE PREDUZETI AKCIJA NASILNOG RAZORUŽANJA ČETNIKA¹« ALT GENERAL PIRCIO BIROLI”.

Iz gore navedene poruke može se videti da su italijanske trupe, u savršenoj usaglašenosti namera sa savezničkim jedinicama,¹⁷ odlučno se suprotstavljajući neprijatelju i prevazilazeći teškoće svih vrsta (ne samo klimatske i teškoće snabdevanja), umele da pobede neprijatelja svojom materijalnom i duhovnom nadmoćnošću. —

Rezultat je još vredniji ako se pomisli da je postignut bez jedinstvene komande, već samo kroz saradnju među komandama jedinica — pripadnika različitih oružanih snaga; a ta je saradnja, po naređenju koje ste mi Vi, Duče, uputili, morala

¹⁵ Opširniji prikaz Pircija Birolija o toku operacije „Svare“ vidi u dok. br. 90.

¹⁶ Vidi dok. br. 73 i 74.

¹⁷ Vidi dok. br. 66 i 69.

da bude postignuta na licu mesta, kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi. —

Na završetku operacija primili smo ja i komandant trupa telegame istaknutih nemačkih komandanata, koji su puni hvale u vezi držanja italijanskih trupa. — Ovom izveštaju prilažem prepise tih telegrama, kao i prepise telegrama koje sam ja kao odgovor uputio. —¹⁸

Evo, Duče, brzi i sažeti pregled dvogodišnje aktivnosti i upornog rada komandanata, glavnih štabova, jedinica i civilnih funkcionera u Crnoj Gori, koji su sa punom odanošću vršili dužnost, ne obazirući se na česte opasnosti kojima su bili izloženi u jednoj nesređenoj zemlji čiji teren pogoduje postavljanju zaseda; stavljajući na kocku svoje živote oni su bili verni izvršioци Vaših naredbi. —

* * *

Za moje delo tražio bih samo jednu zadovoljštinu: da ostanem na mom sadašnjem položaju i da i nadalje zadržim pod mojom komandom trupe koje sam tokom dve godine predvodio i postigao opipljive rezultate. —

Od 1. jula, naprotiv, moje nadležnosti biće ograničene na političko-upravno polje —

Dozvolite mi, Duče, da Vam izrazim moje ogorčenje vojnika kada moram da se teška srca odreknem svega onoga što mi je bila najveća težnja, koja je prožimala čitav moj život posvećen karijeri ratnika. —

Razumem da su viši interesi savetovali da se takva mera preduzme.¹⁹ ali jedan komandant visokog čina, kao što sam to ja, mora da bude ožalošćen kada vidi da je lišen, posebno u ovakvom izuzetnom trenutku, odgovornosti do koje je najviše držao, tim pre što se u Crnoj Gori vojnoj akciji mora uvek dati prednost nad svim ostalim delatnostima. U stvari, kao što je poznato, konačnom obračunu sa ustanicima prethodile su operacije čiji je cilj bio raspuštanje oružanih formacija pristalica pokreta Mihailovića; te su operacije vođene sa mnogo takta, kako bi se izbegla reakovanja koja bi, u delikatnoj situaciji,

¹⁸ Reč je o depešama komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj od 26. juna Komandi 14. armijskog korpusa i Guverneratu Crne Gore i komandanta Jugoistoka Guverneratu Crne Gore. Istog dana su italijanske komande uputile odgovore kojima se nemačkim jedinicama zahvaljuju za učešće u zajedničkim operacijama i čestitaju na postignutim rezultatima (AVII, NAV-N-T-821, r. 347/604—610).

¹⁹ Vidi dok. br. 41.

mogla da imaju nepoželjne posledice za razvoj antikomunističke borbe, što bi, očigledno, koristilo partizanima. —

Uspeo sam, ublažujući nemačku intervenciju i delujući na umesan način, da izbegnem bilo kakvu reakciju, ali još uvek ne mogu da tvrdim da četnička organizacija, dovedena sada u podređeni položaj, ne namerava ponovo da vaskrsne i da se ponovo afirmiše. — Potrebno je, dakle, da budemo spremni da se i vojno suočimo sa jednom novom i za nas nepovoljnom unutrašnjom situacijom, do koje bi moglo doći istovremeno kad se pojavi poznata moguća spoljna opasnost koja je i savetovala da se Crna Gora uključi u teritoriju pod jurisdikcijom Grupe armija „Istok“.

Novim ustrojstvom ja, guverner Crne Gore i armijski general, koji sam do sada odlučivao gde će se trupe upotrebiti i te svoje odluke prilagođavao političkim trenucima na teritoriji Crne Gore, dajući, u prvom redu, svakoj akciji pečat munjevite intervencije, našao bih se u uslovima u kojima bih morao da ograničim svoju akciju — kada je intervencija trupa potrebna — samo na to da ukazujem vojnim komandama na postojanje takve potrebe i da sačekam donošenje odluka. —

Dužnost mi je — a tu mi dužnost nameće čin kojeg nosim — da ukážem u kolikoj bi meri autoritet predstavnika italijanske vlade bio umanjen među crnogorskim stanovništvom, iako sam — neka mi je dopušteno da to kažem — do sada vladajući stekao ugled; stanovništvo je moje akcije pratilo sa pažnjom, posebno zbog toga što sam umeo da sagledam i da u datom času rešim na najbolji mogući način brojne probleme, takođe i veoma delikatne, koji su zadirali u javni život: umeo sam da budem milostiv, kada su mi okolnosti to savetovale, nisam se ustručavao da naredim upotrebu sile. Pored ostalog, naredio sam i nedavno streljanje 180 talaca kao odmazdu sio su partizani ubili naše zarobljene oficire. —²¹

Ograničavanje mog delovanja na političko-upravnu akciju u ovom času primoralo bi me da usporim ritam mog rada, jer on bi silom prilika bio podređen odlukama ne više od mene ovisnih komandi, tj. odlukama koje bi donosili komandanti nižeg čina no što je moj. —²²

Sve to ne može a da ne postane predmet primedbi i komentara od strane stanovništva koje, ocenjujući stvar kroz spoljašnje forme, neće moći da nađe drugo objašnjenje za tu promenu sem da se htelo smanjiti opseg mojih ovlašćenja. —

²⁰ Vidi dok. br. 21, nap. 14.

²¹ Vidi dok. br. 80, nap. 3.

²² General Rozi, komandant Grupe armija „Istok“ (Gruppo Armata Est) imao je čin generala naznačenog komandanta armije.

Odlučio sam da istaknem i jedno pitanje koje se tiče moje ličnosti, jer mi je dužnost da čuvam i poštujem moju dugu prošlost ratnika. —

Ostati *ovde i ne imati pod svojom komandom jedinice raspoređene u Crnoj Gori, kakve bi to komentare izazvalo među trupama?*

Ne smatra se uputnim da se na ovom mestu ukaže i na ostala brojna pitanja koja bi se svakako pojavila u praktičnom ostvarenju novog ustrojstva čim bi se pristupilo postepenim izmenama sadašnjeg stanja stvari. — Kao primer navodim samo jedno: u pitanju je nemogućnost da od sada unapred ja izdajem službene proglase i naređenja (a to su bitna ovlašćenja za lice koje deluje u ime vlade), jer bi ta ovlašćenja, prema važećim propisima, pripala komandantu trupa nižeg čina no što je moj. —

Shvatam da bi se ova a i druga pitanja mogla rešiti izmenama i dopunama važećih odredbi, ali time bi se nedovoljno i neefikasno popravio propust koji će osetno poljuljati autoritet guvernera. —

Guvernatorat Crne Gore bi postao, u krajnjoj liniji, organ sličan namesništvu Albanije.²³ — Ali, upoređujući ove dve teritorije, treba imati u vidu da je Crna Gora — za razliku od Albanije — neprijateljska zemlja, faktički podređena italijanskim vojnim vlastima, pa se, prema tome, smatra „okupiranom teritorijom“ i „operativnom zonom“. —

Pored toga, namesnik Albanije je sasvim druga ličnost od guvernera Crne Gore jer, iako ima vojni čin, on je nasledio jedno ranije postojeće činjenično stanje: svoju funkciju ne vrši na okupiranoj teritoriji, njegovo delovanje uživa podršku redovno formirane i priznate vlade; ukratko, novim ustrojem on se ne bi odrekao ni jedne od svojih sadašnjih nadležnosti, jer ni do sada nikada nije bio komandant oružanih snaga koje su tamo raspoređene. —²⁴

Neodrživo je upoređenje sa guvernerom Dalmacije koji, ne samo što je civilno lice, već vrši svoju vlast na teritoriji koju je Italija anektirala, dakle, u jednoj potpuno drugojačijoj sredini. —

Htelo se Albaniju i Crnu Goru posmatrati kao zaleđe Grčke, no ja iznosim mišljenje da, ako je takva tvrdnja za prvu oblast nepobitno tačna, jer dve teritorije međusobno graniče, isto se ne može tvrditi i za Crnu Goru, tj. da je ona zaleđe Grčke, pre svega zbog udaljenosti koja ih deli. — Dodajem, nadalje, pola-

23 J 24 Dužnost kraljevog namesnika u Albaniji obavljao je tada general Alberto Pariani (vidi dok. br. 71, nap. 4).

zeći od ličnog iskustva stečenog mojim učešćem u kampanji u Makedoniji, zatim dok sam bio komandant 9. armije za vreme italijansko-grčkog sukoba, i na kraju za vreme mog dvogodišnjeg boravka u Crnoj Gori, da, ako se već želi ovu teritoriju sa vojne tačke gledišta objediniti sa nekom drugom oblasti, onda mi se čini, imajući u vidu stvarnu situaciju, da je prikladnije doneti odluku koja bi u vojnom pogledu povezala Crnu Goru sa teritorijom 2. armije, jer celokupno partizansko delovanje uvek obuhvata granični hercegovačko-crnogorski pojas bar do toka Neretve, dok granica između Crne Gore i Albanije označava i etničku granicu između hrišćansko-pravoslavnog stanovništva i stanovništva muslimanske veroispovesti. —

Ovim mojim tvrdnjama ne nameravam isključiti potrebu angažovanja trupa iz Crne Gore u širim operativnim okvirima, kao ni njihovo učešće u operacijama koje će se vršiti u zonama južnog Balkana, baš kao što se može a priori tvrditi da će biti nužno, u slučaju potrebe ometanja ili zaustavljanja pokušaja napada na Grčku ili Jegejsko more, u uputstva opšteg karaktera, predviđena za slučaj opasnosti od neprijateljskog napada u istočnom Sredozemlju, uklopiti i akcije 2. armije.

Po mom mišljenju, odluka da se ne menja sadašnji položaj komande 2. armije mogla bi se, dakle, proširiti i na trupe u Crnoj Gori, što ne bi menjalo potrebu što užeg povezivanja između Guvernerata Crne Gore i Komande Grupe armija „Istok“, a u cilju preduzimanja svih predmera za suzbijanje bilo kakve spoljne ili unutrašnje opasnosti. —

26. juna 1943 — XXI

GUVERNER CRNE GORE
(ARMIJSKI GENERAL
A. PIRCIO BIROLI)
A. Pircio Biroli

/

BR. 84

IZVEŠTAJ VRHOVNE KOMANDE OD 1. JULA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI NA BALKANU U TOKU MESECA JUNA¹

VRHOVNA KOMANDA

OPERATIVNA I POZADINSKA SITUACIJA NA BALKANSKOM BOJIŠTU I JEJEJSKOM PODRUČJU

na dan 1. jula 1943 — XXI

6.²— 2. armija (Slovenija — Hrvatska — Dalmacija)

a) — *Jačina i bojna gotovost snaga.*

Snage raspoređene na području Slovenija — Hrvatska — Dalmacija sastoje se od:

- 1 komande armije (2.)
- 1. brze divizije „Emanuele Filiberto di Savoja”³
- 4 armijska korpusa (V, VI, XI, XVIII);
koji su ovako raspoređeni:

Severni blok

- 5. arm. korpus (div. „Re” i „Mačerata”, 5. grupacija gran, straže);
- 11. arm. korpus (div. „Izonco”, „Kačatori dele Alpi”, „Lombardija”, 11. grupacija gran, straže i grupacija cr. koš. „21. aprile”);
- 1. brza div. „E.F. di Savoja”.

Centralni blok

- 18. arm. korpus (div. „Bergamo” i „Zara”).

Južni blok

- 6. arm. korpus (div. „Mesina”, „Marke”, „Murde”).

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-821, r. 252/86—107.

² Tako u originalu.

³ Tada sa sedištem u Sušaku; pod komandom divizijskog generala Cezara Lomalje (Lomaglio conte Cesare).

Formacijske jedinice upućene juna meseca —

- 150. baterija od 77/28,
 - 136. sanitetski vod,
 - određeni broj ljudstva za 32, 132. i 158. art. puk.
 - određeni broj ljudstva za terit. mobilne bataljone.
- Upućeno ljudstvo, uključujući i pojedince:* 1.569
Upućena tovarna grla (za razne jedinice): 88
Upućena vozila („ „ „ „): 29
- Ukupna snaga, uključujući armijske trupe i službe:* oko 223.000 ljudi.

Predviđeno je da se u julu pošalju popune za:

- 3. inženjersku grupaciju, kao i novo ljudstvo za razne jedinice.

Kada popune budu stigle na odredište, jedinice 2. armije dostići će oko 90% formacijskog sastava, izuzev jedinica granične straže i cr. koš., koje će ostati na 80%, pošto ne raspolažu dovoljnim ljudstvom.

b) — *Vojno-politička situacija i izvršena dejstva.*

Situaciju karakteriše pojačana delatnost partizana, kojoj su naročito doprineli odbegli elementi iz Crne Gore, koji su se prikupili u zapadnoj Bosni, kao i zastoj u četničkom pokretu zbog preduzetih mera italijansko-nemačkih vlasti.⁴

Privredno-prehrambena situacija još uvek je teška usled ustaničke delatnosti u najbogatijim poljoprivrednim područjima (Slavonija — Srem).

Nemački prodor u organizaciju hrvatskih oružanih snaga u stalnom je porastu.

U Sloveniji, naročito u jugoistočnom delu tog područja, naše trupe više puta su se sukobile sa velikim ustaničkim bandama.

Posebno značajna dejstva bila su vođena na području Gorjanaca protiv ustaničkih formacija koje su dejstvovala u zoni koja se graniči sa Hrvatskom i naneseni su im osetni gubici.

U 2. zoni⁵ jake ustaničke formacije i dalje dejstvuju istočno od Senja, u Lici, u pograničnoj zoni sa Dalmacijom, naročito

⁴ Vidi dok. br. 38, 72, 73 i 90.

⁵ Teritorija Jugoslavije koju su okupirali Italijani bila je podeljena u tri zone: Prva zona obuhvatala je područje koje je fašistička

severozapadno od Knina i prema obali između Makarske i ušća reke Neretve, kojima se naše i hrvatske jedinice suprotstavljaju prilično uspešno.

c) — *Defanzivna organizacija.*

Nastavljaju se radovi na izgradnji zaprečne linije sa ciljem da se spreči prodor partizana iz Hrvatske u Sloveniju.

d) — *Situacija pozadinskog snabdevanja.*

Dotur materijala, namirnica i goriva izvršen u junu mesecu. Po planu trebalo je transportovati ukupno 6.725 tona za redovno snabdevanje i rezerve.

Proizlazi da je u stvari transportovano 7.022 tone robe, koja je ovako grupisana:

— namirnice, oružje, municija	5.266 tona
— seno i slama_____	1.546 „
— gorivo i mazivo	210 „

Ukupno: 7.022 tone

tovarnih grla	88
vozila	29

Italija anektirala na osnovu sporazuma Musolini—Pavelić od 18. maja 1941 (deo Gorskog kotara, sva jadranska ostrva, osim Paga, Brača i Hvara, veliki deo Hrvatskog primorja i Dalmaciju od Zadra do Splita, uključujući i ove gradove, i oblast Boke kotorske; Druga ili demilitarizovana zona protezala se od anektirane zone do linije: Zdihovo — Tounj — Hum (k. 863) — Plitvički Ljeskovac — Prijeboj — pl. Plješivica — Mazin — Trubar — Jadovnik — pl. šator — Vel. Golija — pl. Cincar — Dragnić — Malovan — pl. Ljubuša — pl. Prenj — Lisac — Bjelašnica (k. 1864) — Troglav (k. 1415); Treća zona je obuhvatala teritoriju između demilitarizovane zone i demarkacione linije između nemačkih i italijanskih jedinica, koja se protezala sledećom crtom: pl. Plešivica — Kravarske gorice — s. Pokupsko — s. Trepča — s. Cemerica — s. V. Vranovina — s. Bosanska Bojna — Ljubina — s. Miška Glava — s. Trnova — Razboj (k. 590) — s. Kozica — s. Stričići — Radaljica (k. 1080) — s. Gustovara — s. Trnovo — k. 1052 — s. Ljuša — s. Kopčić — Suhe jele — Vuković — pl. Bjelašnica — pl. Jahorina — Gorazde — Rudo (tom XIII, knj. 1, dok. br. 14 i 19).

ISPUNJENJE PLANA DO 1. JULA 1943 — XXI

Službe	Planirano	Postignuto u procentima	Primedbe
1) SANITET	1 mesec	98%>	
2) SNABDEVANJE			
— namirnice i	1 mesec	95/0	
— seno i slama /			
—: odeća i oprema i potrošni materijal	1 mesec	80%	
3) ARTILJERIJA			
— oružje i materijal	1 mesec	45%	
— municija za artiljeriju	2 bojeva kompleta	72%	
— pešadiju			
— ručne bombe			
4) INŽENJERIJA	2 meseca	45%	
" 5) VETERINARSKA SLUŽBA	2 meseca '	93%	
6) AUTO-MOTO SLUŽBA			
, — gorivo	40 jedinica	62%	
— mazivo	40 jedinica	75%	
— rezervni delovi	1 mesec	40%	
7) HEMIJSKA SLUŽBA	2 meseca	99%	

Može se smatrati da je na tom bojištu plan snabdevanja ispunjen sa oko 70%.

Nisu dovoljne zalihe slame, vina, ličnog naoružanja, materijala za vezu, bodljikave žice, rezervnih automobilskih delova i guma.

7. — Crna Gora

a) — Jačina i bojna gotovost snaga.

Snage raspoređene na području Crne Gore sastoje se od:

- 1 komande trupa (14. arm. korp.);
- 4 peš. divizije („Venecija", „Ferara", „Peruđa" i „Emilija");
- 1 alpinske divizije („Taurinenze").

Formacijske jedinice upućene u junu mesecu:

- 6 radio-stanica R.F. 3 C.

Upućeno ljudstvo, uključujući i pojedince: 469

— *Upućena* tovrna grla

— *Upućena* vozila...

Ukupna snaga: oko 80.000 ljudi.

Predviđeno je da se u julu upute sledeće jedinice i popune:

— Stab peš. div. „Ferara”,

— određen broj ljudstva za peš. div. „Peruda” i 14. mitr. bat. arm. korpusa,

— određen broj ljudstva za peš. div. „Ferara”, jedinice inženjerije i cr. kos.

Jedinice Crne Gore, sa nedavno upućenim popunama dostigle su oko 88% od formacijskog sastava.

b) — *Vojno-politička situacija i izvršena dejstva.*

Operacija „Svare” protiv partizana koji su aprila meseca prodrli u Crnu Goru, koja je počela 14. maja, završena je posle 34 dana oštrih borbi.⁶

Partizani, koji su vrlo uporno pružali otpor, pretrpeli su teške gubitke, ali su se izvukli od potpunog uništenja bežanjem ka istočnoj Bosni.⁷

Delatnost naših jedinica sada je pretežno usmerena na čišćenje područja s ciljem da se eliminišu ostaci ustaničkih grupa⁸

⁶ Vidi dok. br. 90.

⁷ Razbijanjem delova nemačke 369. legionarske divizije 10. juna na položajima Balinovac—Radomišlje, 1. proleterska divizija stvorila je uslove za proboj Glavne operativne grupe NOVJ iz okruženja na Zelengori (tom IV, knj. 14, dok. br. 18). Pokušaji delova 118. Iovačke i 369. legionarske divizije da u rejonu Lučkih i Vrbničkih Koliba na Zelengori zatvore pravac proboja Grupe onemogućen je upornom odbranom jedinica 2. i 4. proleterske brigade na položajima Mala i Velika Košuta i Ljubin grob (tom IV, knj. 14, dok. br. 12, 13, 14, 145, 147 i 151). Dvanaestog juna izvršila je 1. proleterska NOU brigada orodur na drumu Foča—Kalinovnik, između s. G. Budanj i s. Ocrkavlje (tom II, knj. 9, dok. br. 11 — priloz; tom III, knj. 5, dok. br. 211; tom IV, knj. 14, dok. br. 30 i 31), a sledećeg dana, na istom odseku, počelo je forsiranje r. Bistrice i prelazak preko druma Foča—Kalinovnik i ostalih jedinica grupe (tom II, knj. 9, dok. br. 272; tom III, knj. 5, dok. br. 211, tom IV, knj. 14, dok. br. 36).

U rejonu Tjentišta, 13. juna forsirala je Sutjesku glavčina 3. udarne divizije sa oko 700 ranjenika Centralne bolnice VS NOV i POJ. Svi pokušaji ove divizije da u toku dana proširi mostobran ostali su bez uspeha. Prepolovljene jedinice su se sledeća dva dana, po grupama i manjim delovima, probile prema Zelengori i Maglicu, dok su nemačke jedinice poubijale najveći broj ranjenika i bolesnika sa pratećim sanitetskim osobljem (tom III, knj. 5, dok. br. 212; tom IV, knj. 14, dok. br. 158, 159; 162, 165 i 166).

Izbijanjem Glavne operativne grupe na pl. Jahorinu, 15. juna, praktično je završena peta neprijateljska ofanziva (bitka na Sutješci), a Vrhovni štab NOV i POJ je odlučio da cela grupacija preduzme nastupanje sa Jahorine na sever i u istočnu Bosnu (tom II, knj. 9, dok. br. 275 i 277).

Druga dejstva vode se u zoni zapadno od srednjeg toka reke Lim protiv četničkih formacija.

Unutrašnja situacija u Crnoj Gori, mada znatno poboljšana, ostaje i dalje neizvesna i konfuzna.

c) — *Situacija pozadinskog snabdevanja*

Upućivanje materijala, namirnica i goriva izvršeno u junu mesecu.

Prema planu transporta za juni, trebalo je da Crna Gora dobije 4.658 tona raznog materijala za redovno snabdevanje i rezerve.

Proizlazi da je u stvari upućeno 1.866 tona ovako grupirane robe:

— namirnice, oružje, municija	885 tona
— seno i slama	581 „
— gorivo i mazivo	— „
— cement	400 „
	Ukupno 1866 „
— tovarna grla —	
— vozila —	

ISPUNJENJE PLANA DO 1. JULA 1943 — XXI

Službe	Planirano	/ ^ S t a a	Primedba
1) SANITET	2 meseca	97%o	
2) SNABDEVANJE			
— namirnice 1	2 meseca	86%«	
— seno i slama J			
— odeća i oprema i potrošni materijal	2 meseca	80%®	
3) ARTILJERIJA			
— oružje i materijal	2 meseca	45%>	
— municija za	2 bojeva		
— artiljeriju	kompleta	96%>	
— pešadiju	4 bojeva		
— ručne bombe	kompleta	94%o	
4) INŽENJERIJA	2 meseca	70%o	
5) VETERINARSKA SLUŽBA	2 meseca	96%«	
6) AUTO-MOTO SLUŽBA			
— gorivo	60 jedinica	110%®»	
— mazivo	60 jedinica	300%®«	
— rezervni delovi	2 meseca	75%o	
7) HEMIJSKA SLUŽBA	2 meseca	97%o	

Formirane rezerve iznose oko 76% od propisane količine.
Nema dovoljno stočne hrane i rezervnog oružja.
Količina goriva i maziva veća je od propisane.

8. — 9. armija (Albanija)

a) — Jačina i bojna gotovost snaga.

Snage raspoređene na području Albanije sastoje se od:

— 1 komande armije (9.);

) — 4. A.-JL (div. „Parma”⁸, podsektor Tirana—Drač, podsektor Fieri);

) — 25. arm. korp. (div. „Firence”, „Areco”);

— grupacija brzih jedinica (1 bers. bataljon, 3 konjička puka, 1 odred oklopnih automobila, 1 vod i 1 četa lakih tenkova);

— sektor Skadar— I podsektor Skadar Kosovo \ podsektor Kosovo (div. „Pulje”)

teritorijalne jedinice i gran. straža
Formacijske jedinice upućene juna meseca:

— 51. i 52. pozicioni mitr. bat.,

— 548. obalski bat.,

— 13 samostalnih pozicionih mitr. vodova,

— 139. divizion od 75/27 — 06,

— 264. odeljenje reflektora od 120 mm,

— deo 1034. auto-voda iz zaštite auto-kolona,

— ljudstvo za jedinice cr. koš.,

— ljudstvo za razne jedinice.

Upućeno ljudstvo, uključujući i pojedince: — 3768

Upućena tovarna grla (za razne jedinice): 108

Upućena vozila (za razne jedinice): 47

Ukupna snaga, uključujući armijske trupe

i službe: oko 105.000 ljudi.

Formacijske jedinice koje će biti upućene u julu:

— 687. i 688. motorizovani vod kr. karab.,

— 264. odeljenje reflektora od 120 mm,

— r deo 1034. auto-voda iz zaštite auto-kolona,

— 113. odred kamiona,

pored toga ljudstvo za mrežu osmatranja i za razne jedinice.

⁸ Sa sedištem Komande u Valoni (Albanija).

Sa ljudstvom upućenim na određite jedinice će dostići 86% formacijskog sastava.

i

b) — *Vojno-politička situacija i izvršena dejstva.*

Iako je situacija osetljiva, dalje se nije pogoršavala, osim u južnim oblastima, gde su ustaničke formacije u stalnom jačanju.

Delatnost ustanika usmerena je pre svega protiv izolovanih odreda ograničene snage (stanice kr. karab. i kr. finansijske straže, gradilišta i rudnici).

Akcije čišćenja koje naše trupe vode na području između Drača, Tirane i Pećini® završene su sa prilično uspeha.

U planu su kombinovana italijansko-nemačka dejstva (ukupno 4 divizije) protiv ustaničkih bandi koje dejstvuju duž grčko-albanske granice, a koje su naročito aktivne između Dri nos i Osumi i u dolini Kalamas.

c) — *Defanzivna organizacija.*

Nastavljaju se radovi na izgradnji zapreka na pravcu prevoj Logorà—Podgradec—Q. Tane.¹⁰

Naređeno je da se završi defanzivna organizacija na kopnu kod Valone i Drača.

d) — *Situacija pozadinskog snabdevanja.*

Upućivanje materijala, namirnica i goriva izvršeno u junu mesecu. Prema predviđanjima trebalo je da Alban'ja dobije 24.894 tone raznog materijala, goriva i cementa; od toga je dobila samo 12.350 tona:

— namirnice, oružje, municija	7.239	tona
— seno i slama_____	436	„
— gorivo i mazivo	3.820	„
— cement	455	u
— ugalj	400	i:

Ukupno 12.350 tona

— tovarna grla	108	komada
— vozila	47	„

⁹ Mesto u Albaniji.

¹⁰ Mesta u Albaniji.

ISPUNJENJE PLANA DO 1. JULA 1943 — XXI

Službe	Planirano	Postiguto u procentima	Primedbe
1) SANITET	2 meseca	97%	
2) SNABDEVANJE			
— namirnice 1	2 meseca	120«/»	
— seno i slama J			
— odeća, oprema i potrošni materijal	2 meseca	80%	
3) ARTILJERIJA			
— oružje i materijal	2 meseca	70%	
— municija za i			
— artiljeriju 1	3 bojeva		
— pešadiju I	kompleta	95%	
— ručne bombe '			
4) INŽENJERIJA	2 meseca	70%	
5) VETERINARSKA SLUŽBA	2 meseca	93%	
6) AUTO-MOTO SLUŽBA			
— gorivo	30 jedinica	110%	
— mazivo	30 jedinica	350%	
— rezervni delovi	2 meseca	70%	
7) HEMIJSKA SLUŽBA	2 meseca	99%	

Plan snabdevanja na tom bojištu ispunejn je sa 80%. Proizlazi da nema dovoljno stočne hrane, vina, ručnih bombi, perforirajućih granata, motornih ulja.

Međutim, dovoljne su količine benzina i maziva.

9. — *11. armija (Grčka)*

10. — *Egej*

IZBIRNI PODACI O OPERATIVNOJ I POZADINSKOJ SITUACIJI NA
BALKANU I JEJEJSKOM PODRUČJU

na dan 1. jula 1943. XXI

- a) — *Italijanske združene jedinice:*
- 2. armija (Slovenija — Hrvatska — Dalmacija)
 - pešadijske divizije . . . 10
 - brze divizije 1
 - *Crna Gora*
 - pešadijske divizije . . . 4
 - alpinske divizije 1
 - 9. armija (Albanija)
 - pešadijske divizije . . . 4
 - 11. armija (Grčka)
 - pešadijske divizije
(uključujući i Krit) . . . 9 + 1 peš. brigada (51.)
 - *Jegej*
 - pešadijske divizije . . . 2

Ukupno divizija 31 + 1 peš. brigada

ID) — *W.iupna jačina ital. združenih jedinica:* oko 669.000

•e) — *Prošek borbene gotovosti združenih jedinica* (izražen u procentima u odnosu na formacijski sastav)

- 2. armija (Slovenija — Hrvatska — Dalmacija) 90%
- *Crna Gora*. 88%
- 9. armija (Albanija). 86%
- 11. armija (Grčka). 93%
- *Jegej*. 95%

•d) — *Celokupna situacija pozadinskog snabdevanja* (ispunjenje plana izraženo u procentima u odnosu na predviđeni plan):

- 2. armija (Slovenija — Hrvatska — Dalmacija) 70%
- *Crna Gora*. 76%
- 9. armija (Albanija). 80%
- 11. armija (Grčka, izuzev Krita). 60%
- *Jegej*. 57%